

IŠ 1949 METŲ LIETUVOS PARTIZANŲ VADŲ SUSITIKIMO ISTORIJS: LAIKAS IR VIETA

Aistė Čepulytė

Doktorantė
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra
El. paštas: cepulyte.aiste@gmail.com

Vykintas Vaitkevičius

Daktaras
Klaipėdos universitetas
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos
institutas
El. paštas: vykintas.vaitkevicius@gmail.com

Tyrimo objektas – 1949 m. vasarį įvykęs Lietuvos partizanų vadų susitikimas, jo eiga. Analizuojami su susitikimu susiję duomenys, tikslinami istorinėje literatūroje esantys teiginiai ir keliama hipotezė, kad tiksliai Lietuvos partizanų vadų susitikimo, priimtų dokumentų data konspiracijos sumetimais galėjo būti slepiama ir lemia šaltinių prieštarumą.

Lietuvos partizanų vadų susitikimas Radviliškio apylinkėse, spėjama, Jaugėlių kaime, prasidėjo 1949 m. vasario 1 d. arba naktį iš vasario 1 į 2 d. ir iki vasario 20 arba 22 d. tęsėsi Pašušvio krašte, dviejose Prisikėlimo apygardos štabo būstinėse – *Vandenyne* ir *Ramovėje*.

Remdamiesi tiesioginiais ir netiesioginiais duomenimis straipsnio autoriai *Vandenyne* sieja su Sąjū sodyba Balandiško kaime. *Ramovė*, kitaip vadinama *Romuva*, tapatinama su Miknių sodyba Minaičių kaime, kur partizanų vadai atkeliavo vasario 6 d. vakare. Neatmestina, kad abi šios būstinės susitikimo dalyvių ir juos saugojusių partizanų galėjo būti naudojamos vienu metu.

1949 m. vasarį įvykęs visos Lietuvos partizanų vadų susitikimas¹, Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio įkūrimas, Susitikimo dalyvių – Sąjūdžio Tarybos Prezidiumo narių – pasirašyta Deklaracija yra ypatingos reikšmės XX a. Lietuvos istorijos įvykis. Netrukus po Susitikimo atsišaukimai su Deklaracijos tekstu išplito visoje Lietuvoje. Atgimimo pradžioje svarbiausias partizaninio karo dokumentas vėl prisimintas, 1996 m. pirmą kartą publikuotas², o 1999 m. pripažintas Lietuvos Respublikos teisės aktu³. Minint 60-ąsias Deklaracijos metines, Minaičiuose atidengtas didingas paminklas Lietuvos partizanų vadams, pastatyta Miknių sodybos klėtis, joje įrengta muziejinė ekspozicija. Prieštaringi duomenys apie Susitikimo eigą ne kartą buvo aptarti diskusijose dėl

¹ Toliau straipsnyje rašoma sutrumpintai – Susitikimas.

² Laisvės kovos 1944–1953 metais / Sudarė D. Kuodytė, A. Kašėta. Kaunas, 1996, p. 311–313.

³ Plačiau žr.: *Sinkevičius V.* Įstatymo dėl Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos vaidmuo ir vieta Lietuvos teisės sistemoje // *Parlamentinės studijos: mokslo darbai*. 2004, Nr. 1, p. 15–27.

griūvančio Lietuvos partizanų ryšininkų ir rėmėjų Sąjū gyvenamojo namo Balandiškyje išsaugojimo⁴. Mokslinių tyrimų laukui nebūdingas klausimas, kuri vieta svarbesnė – Minaičiai ar Balandiškis⁵, iki šiol beatodairiškai buvo sprendžiamas Minaičių naudai (1 pav.).

2012 m. pilietinės iniciatyvos – Lietuvos Laisvės Kovos įamžintojų sąjūdžio suburta Balandiščio kompleksinė ekspedicija ypač domėjosi Susitikimo, kuris istorinėje literatūroje dažniausiai vadinamas visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimu, eiga. Šiame straipsnyje analizuojami tiesiogiai ir netiesiogiai su Susitikimo eiga susiję duomenys, siekiama patikslinti jo datą ir vietą⁶.

1. Dvi pasakojimo istorinėje literatūroje kryptys

Mažai kintantis arba tik šiek tiek papildomas Susitikimo eigos suvokimas istori-

nėje literatūroje yra nulemtas dokumentų stokos. Antra problema kyla dėl ne sisteminio, ne mokslinio požiūrio – per du Nepriklausomybės dešimtmečius valstybės lešomis išlaikomas daugiau nei šimtas Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro specialistų dar neatliko bent kiek platesnio, aiškias Susitikimo linijas brėžiančio tyrimo, viešajame diskurse vyravo keletas pagrindinių laikytų istorinių faktų pateikimas ir kartojimas be deramos šaltinių kritikos, Susitikimo eigos rekonstrukcijos.

Dviejų pastarųjų dešimtmečių partizaninio karo istorinę literatūrą, kurioje keliamas Susitikimo eigos klausimas, galima skirti į dvi kryptis. Pirmoji remiasi dar sovietmečiu propagandiniais tikslais paskelbtais Jono Žemaičio-*Vytauto* tardymo protokolais⁷, antroji įtvirtino vienintelio likusio gyvo tų dienų įvykių dalyvio Viktoro Šniuolio-*Vytaučio* (1925–2011) pasakojimuose minimus faktus. Skirtį brėžė Susitikimo vietos lokalizacija: pirmieji Susitikimo vietai neteikė reikšmės⁸, Susitikimą lokalizavo Žemaitijoje⁹ arba rėmėsi jau minėtais J. Žemaičio tardymo protokolais, kuriuose pasakyta, kad Susitikimas vyko tarp Baisogalos ir Radviliškio¹⁰. Kiti veikalai partizaninio karo tema, netgi sintezės, kartojo šį teiginį¹¹.

⁴ 2001 m. bunkerio vieta Sąjū sodyboje paskelbta valstybės saugomu objektu, 2005 m. gyvenamajam namui suteiktas valstybės saugomo objekto statusas (komplekso unikalus kodas 30371). Valstybės saugoma, tačiau negyvenama ir netvarkoma Sąjū sodyba nyko. 2006 m. įgriuvo gyvenamojo namo stogas. Matydamos atsainų valdininkų požiūrį nuo 2010 m. Sąjū sodybos išsaugojimu daugiausia rūpinasi neformalios visuomenės grupės. 2012 m. vasarą Balandiškyje pirmą kartą surengta paveldosauginė akademinio jaunimo stovykla-seminaras (*Čepulytė A., Kulevičius S.* Netradicinė akademinė vasara Sąjū sodyboje Balandiškyje // Lietuvos istorijos studijos. 2012, t. 30, p. 200–202).

⁵ *Minaičiai* – istorinis Grinkiškio seniūnijos kaimo pavadinimas, kuris sovietmečiu buvo klaidingai su-normintas kaip *Mėnaičiai*. Pastaraisiais metais vietovei sugrąžintas jos istorinis pavadinimas.

XX a. trečiame dešimtmetyje išparceliavus Pašuvio dvarą buvo įkurtas *Balandiškių* kaimas, tačiau vietos gyventojai visą laiką tarė *Balandiškis*. Ši forma po Antrojo pasaulinio karo ir tapo oficiali.

⁶ Partizanų keliai į Susitikimą, parengiamieji jo darbai, oficialių dokumentų turinys ir įvykių eiga Susitikimui pasibaigus šiame straipsnyje nėra nagrinėjami. Išsamūs duomenys apie pateikėjus – straipsnio pabaigoje.

⁷ Kruvinos žudikų pėdos. Nacionalistų antiliaudinė veikla pietinėje Žemaitijos dalyje [sud. R. Čepas]. Vilnius, 1968, p. 226–231. Čia ir kitose straipsnio vietose vartojami literatūroje įtvirtinti partizanų slapyvardžiai, neatsižvelgiant į istorinę jų kaitą, įvairias formas ir variantus.

⁸ Laisvės kovos 1944–1953 metais..., p. 22.

⁹ *Ramanauskaitė-Skokauskienė A.* Pabaigos žodis // Daugel krito sūnų... Vilnius, 1991, p. 443.

¹⁰ *Girnius K.* Partizanų kovos Lietuvoje. Čikaga, 1987, p. 265, 285; *Kuodytė D.* Lietuvos rezistencijos centralizacijos klausimu // Laisvės kovų archyvas, t. 3–4. Kaunas, 1992, p. 55.

¹¹ *Gaškaitė N.* Pasipriešinimo istorija 1944–1953 metais. Vilnius, 1997, p. 109; *Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašėta A., Ule-*

1 pav. Straipsnyje minimos Radviliškio krašto vietovės. Aistės Čepulytės schema

Antrosios krypties istorinė literatūra remiasi V. Šniuolio prisiminimais¹². Tačiau Susitikimo lokalizacijai Minaičiuose ir Balandiškyje pritarta ne iš karto. Antai knygoje „Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje“ Nijolė Gaškaitė Susitikimo vieta laiko Minaičius¹³, tame pačiame leidinyje V. Šniuolis pasakoja, kad prasidėjęs Balandiškyje, Lietuvos partizanų vadų susitikimas tęsėsi Minaičiuose¹⁴. Kai kurių mokslininkų darbuose ir vėliau vienintele Susitikimo vieta laikomi Minaičiai¹⁵.

V. Šniuolio prisiminimuose minimus faktus įtvirtino Ričardo Čekučio ir Daliaus Žygelio dokumentinių radijo laidų ciklas¹⁶. Remiantis V. Šniuoliu jame pasakojama, kad Susitikimas prasidėjo Balandiško kaime, vėliau jo dalyviai persikėlė į Minaičius. Tokiai Susitikimo eigai pritarė 2007 m. istorinius Susitikimo tyrimus

pradėjęs V. Vaitkevičius¹⁷, šis straipsnis yra tų tyrimų tęsia. 2009 m. išleistuose J. Žemaičio 100-ųjų gimimo metinių ir 1949 m. vasario 16-osios Deklaracijos jubiliejui skirtuose leidiniuose taip pat pabrėžiamas Balandiško ir Minaičių – 1949 m. visos Lietuvos partizanų vadų Susitikimo vietos – ryšys¹⁸.

Siekiant surinkti daugiau duomenų apie Susitikimo vietas, 2010 m. LGRTC užsakymu buvo surengti Minaičių ir Balandiško bunkerių archeologiniai tyrimai. Apžvalginiam straipsnyje jų vadovas Gintautas Vėlius, rašydamas apie Balandiškyje buvusį bunkerį, nurodo, jog „šioje sodyboje 1949 m. vasario mėn. buvo susirinkusi ir kurį laiką posėdžiavo Lietuvos partizaninio judėjimo vadovybė. Kilus pavojui partizanai persikėlė į netoliese esantį Mėnaičių kaimą“¹⁹. Kitame to paties leidinio straipsnyje tas pats autorius kitaip aprašo Susitikimo eigą: „Lietuvos partizanų vadų suvažiavime, kuris vyko 1949 m. vasario 2–20 d. Radviliškio r. Grinkiškio apylinkės Mėnaičių kaimo valstiečių Minknių sodyboje, po klėtimi įrengtame bunkerio buvo pasirašyta Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio deklaracija.“²⁰

Pastaraisiais metais Susitikimo lokalizacijos klausimas LGRTC aplinkoje

vičius B. Lietuvos partizanai 1944–1953 m. Kaunas, 1996, p. 141; *Kašėta A.* Adolfas Ramanauskas-Vanagas (1918–1957) // *Daugel krito sūnų... Partizanų gretose*. Vilnius, 1999, p. XXXVI; ir kt.

¹² *Gaškaitė-Žemaitienė N.* Žuvusiųjų prezidentas. Vilnius, 1998, p. 180.

¹³ *Gaškaitė-Žemaitienė N.* Prisikėlimo apygarda // *Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje*. Vilnius, 1999, p. 60.

¹⁴ *Šniuolis V.* Jų akis bučiavo gintarinė žemė // *Ten pat*, p. 261.

¹⁵ Plg.: *Anušauskas A., Sviderskytė G.* XX amžiaus slaptieji archyvai. Vilnius, 2008, p. 285; Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija ir signatarai. Vilnius, 2008.

¹⁶ *Čekutis R., Žygelis D.* Laisvės kryžkelės. 1949 m. Deklaracija – kelias į Atgimimą, 2006 02 13, prieiga internetu: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2006-02-13-laisves-kryzkeles-iii-1949-m-deklaracija-kelias-i-atgimima/5501> [žiūrėta 2013 04 23]; *Čekutis R., Žygelis D.* Laisvės kryžkelės. Prisikėlimo apygarda, 2007 11 05, prieiga internetu: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-11-05-laisves-kryzkeles-prisikeli-mo-apygarda/4204> [žiūrėta 2013 04 23]; *Čekutis R., Žygelis D.* Laisvės kryžkelės. 1949 metų Deklaracija, 2009 02 09, prieiga internetu: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-02-09-laisves-kryzkeles-1949-metu-deklaracija/3338> [žiūrėta 2013 04 23].

¹⁷ *Vaitkevičius V., Baltrūnas V.* Lietuva. 101 įdomiausia vieta. Vilnius, 2008, p. 288–289; *Vaitkevičius V.* 1949 m. vasario 16 d. – reikšmingiausia Laisvės kovų diena. [Pranešimo, perskaityto festivalyje „Mėnuo Juodaras“ 2008 m. rugpjūčio 23 d. ir šventėje Technikos muziejuje 2009 m. vasario 16 d., skaidrės.]

¹⁸ *Girdzijauskas P.* Partizanų išrinktas Lietuvos Prezidentas. Vilnius, 2009, p. 18; *Ramanauskaitė-Skokauskienė A.* Laisvės Deklaracija ir jos signatarai. Kaunas, 2009, p. 6; ir kt.

¹⁹ *Vėlius G.* Lietuvos partizanų bunkerio Balandiško kaime tyrinėjimai // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*. Vilnius, 2011, p. 523.

²⁰ *Vėlius G.* Partizanų vadavietės bunkerio Mėnaičių kaime tyrinėjimai // *Ten pat*, p. 527.

buvo sprendžiamas prieštarai. Antai 2012 m. sausį daryta prielaida, kad „būsimi LLKS signatarai Balandiškėse, Sąjū sodyboje, geriausiu atveju galėjo būti tik vasario 8–9 d. ar tik vasario 9 d.“²¹ 2012 m. gegužę Minaičiuose atidarytoje ekspozicijoje Balandiškis laikomas vieta, kurioje prasidėjo Lietuvos partizanų vadų Susitikimas, o 2013 m. kovą pareiškta: „Išnagrinėjus ir sugretinus archyvinis dokumentus ir istorinių įvykių amžininkų atsiminimus, atsakingai konstatuojame, kad Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo posėdžiai 1949 m. vasarį vyko Stanislovo Mikniaus sodyboje (Radviliškio r., Mėnaičių k.) buvusiam Prisikėlimo apygardos štabo bunkeryje.“²²

Taigi pirmiau, nei tapo mokslinių tyrimų objektu, neatskleista XX a. Lietuvos valstybingumo istorijos ir partizaninio karo paslaptis – visos Lietuvos partizanų vadų Susitikimo eiga, atmintinos dienos ir brangintinos vietos – sukėlė valstybės tarnautojų ginčus ir užkirto kelią metų metais atidėliojamam Sąjū gyvenamojo namo Balandiškyje restauravimui.

Straipsnio autoriai siekia užpildyti tyrinėjimų spragą, šaltinių stoką kompensuoti atidumu turimiems duomenims ir, svarbiausia, reiškia mokslinį požiūrį į tyrimų objektą, problemą ir jos sprendimo būdus.

2. Mažieji pasakojimai

Garbingą padėtį arba aukštas pareigas užimančios, išskirtinio dėmesio sulaukiantys partizanai, ryšininkai ir rėmėjai Nepriklausomybės metais mitinguose, bendražygių

būryje, asmeninių pokalbių metu daugelį kartų pasakojo savo gyvenimo istoriją, palapsniui kūrė pasakojimą, kuris atskleidžia pateiktųjų nuopelnus partizaniniame kare ir paprastai užgožia kitus prisiminimus. Jų prisiminimus į svarbius ir nesvarbius suskirsto pašnekovai, tyrėjai, žiniasklaidos, valstybės institucijų atstovai – visi, nuo kurių priklausė žodinę partizaninio karo istoriją pasakojančio asmens ir jo žygių vertinimas, reikšmingumas.

Miknių šeimos pasakojimas apie partizanus, bunkerį po klėtimi ir Susitikimo eigą formavosi didėję dėmesį Minaičiams, tai yra 50-ųjų Deklaracijos pasirašymo metinių išvakarėse (1998–1999 m.) ir po tam tikros pertraukos – per 60-ąsias metines, ruošiantis išskilmėms, joms pasibaigus (2008–2010 m.).

1998 m. pabaigoje–1999 m. pradžioje T. Mikniūtės-Grigaliūnienės pasakojimo apie Susitikimą turinys ir stilius buvo paprastas, nuoširdus, tai yra labai artimas tradicinės kultūros atstovų prisiminimams apie kurį nors jų gyvenimo laikotarpį ar įvykį: 1949 m. pradžioje *Danys* (Leonardas Grigonis. – *Aut.*) palieka Minaičių bunkerį, nepranešdamas kada sugrįš; Teresė kartu su tėvais sugrįžusi iš vestuvių Šiaulėnuose randa *Danį* ir pilną kiemą nepažįstamų partizanų (susitarimo su Mikniais būta kitokio – jokių svetimų vyrų vestis negalima); partizanų vadai J. Žemaitis ir A. Ramanauskas simpatizuoja seserims Mikniūtėms, atkreipia dėmesį į jų patrauklumą; *Danys* kuriam laikui palieka Miknių sodybą, o sugrįžęs apdovanoja tėvą S. Miknių Laisvės Kovos II laipsnio Kryžiumi su kardais²³. Jaudinanti pasako-

²¹ 2012 01 25 LGRTC raštas LR krašto apsaugos ministrei „Dėl ketinimo griauti Sąjū sodybą“.

²² 2013 03 04 LGRTC raštas LR Prezidentei „Dėl istorinių faktų išskaidymo“.

²³ J. Žemaičio b. byla // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 66960/3, t. 11, l. 64, 64v.

jimo pabaiga – sunkaus bunkerio dangčio kilnojimas iš seserų reikalavo didelės ištvermės, kurią teikė begalinis tikėjimas. Daugelio partizanų ryšininkų ir rėmėjų savivoką atspindi pasakojimo kulminacija: „Nežinau, iš kur... iš kur tiek Dievus davė kantrybės, kad mes tų judiškų grašių nenorėjame. Nepalikam... ačiū Dievui, kad mes nepalikam išdavikai!“²⁴

Vėliau ryškiausia T. Mikniūtės-Grigaliūnienės, po jos mirties – sesers J. Mikniūtės-Petrėtienės pasakojimo vieta tapo Vasario 16-osios šventė, Tautinė giesmė, Deklaracijos pasirašymas ir Konstitucijos kūrimas: „1949 m. vasario 16-ąją, Nepriklausomybės dieną, Miknių dukros Mikalina, Teresė ir Julijona šventė su partizanų vadais jų bunkeryje. Ta diena joms padarė didelį įspūdį, įsiminė“²⁵ arba: „[*Jums pasitaikydavo būt tam bunkery? Esat buvus?*] Nu teka būt. Mažai jau tenai kada. Bet kada ta Vasario 16, Deklaraciją kada tą jau pasirašė, tai i tėvuks buvo, i seserys buvo jau tenai. Kai pasirašė tą Deklaraciją. [*Juos pakvietė?*] Pakvietė, pakvietė. [*Kaip Jūs prisimenat? Ar iš pasakojimų, ar kaip?.. Kaip tai atrodė?*] Nu, kaip tėvuks pasakojo, kad jau jie ten paminėjo, himną sugiedojo jau, viską ir... saka dabar čianais Vasario 16 proga pasirašom Deklaraciją... Jie ten Konstituciją kūrė, viską ten jie.“²⁶

Atkūrus Nepriklausomybę Sąjū šeimoms nariai ir giminaičiai gyveno didžiuosiuose miestuose, duktė Stanislava Sajutė-Kemžurienė – Legečių kaime (Radviliškio r.).

²⁴ [1949 m. vasario 16 d. Deklaracija] [kūrybinė grupė: A. Malinauskaitė, A. Puodžiūnas ir Z. Ripinskis] [DVD 36 min.; Šiauliai, 1999] // ŠAM; plg. Minaičiai. T. Mikniūtė-Grigaliūnienė, 1998 m.

²⁵ *Ilgūnas G.* Bunkeris, kuriame buvo įkurtas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis // *Mokslas ir gyvenimas*. 1999, Nr. 4, p. 8–10.

²⁶ Minaičiai. J. Mikniūtė-Petrėtienė, 2008 m.

1994 m. lapkritį, po Genovaitės Sajutės mirties, Sąjū gyvenamasis namas Balandiškyje liko tuščias, nebylus. Prisiminimų nuotrupos apie globojamus partizanus, G. Sajutės drąsą, paslėptą partizanų archyvą, bunkerį daržinėje ir svarbiausia – posėdžius kamaroje neišaugo į išsamų pasakojimą apie istorinius asmenis ir įvykius²⁷.

Minaičių pasakojimą ir prisiminimų nuotrupas apie įvykius Balandiškyje sujungė iš Miežaičių kaimo kilęs partizanas, politinis kalinys, atkurto LLKS Prezidiumo pirmininkas V. Šniuolis-*Įvytytis* – Prisikėlimo apygardos vado adjutantas²⁸, apygardos štabo apsaugos narys²⁹. Šio štabo būstinėje, arba būstinėse (apie tai netrukus bus plačiai kalbama), 1949 m. vasarį įvyko Susitikimas. Tų pačių metų liepos 31 d. J. Žemaičio-*Vytauto* įsakymu V. Šniuolis-*Įvytytis* kartu su kitais Prisikėlimo apygardos štabo nariais: Vytautu Šniuoliu-*Svajūnu*, Kazimieru Laužiku-*Ragu* ir Laurynu Mingėlu-*Džiugu*, buvo apdovanotas Laisvės Kovos III laipsnio Kryžiumi su kardais už drąsą kautynėse bei sąžiningą pavestų užduočių vykdymą³⁰.

²⁷ Archeologinių tyrimų metu Sąjū kamaroje surasta radinių iš partizaninio karo laikotarpio, unikalūs medinis 6,1 cm ilgio spaudas su šešiais spaudos ženklais (antraštės dalimi, arba kodu): V · S [negatyvas] A J [negatyvas] U (*Petrauskas G.* Lietuvos partizanų ryšininkų Sąjū sodybos (30371) (Balandiško k., Grinkiškio sen., Radviliškio r.) detaliųjų archeologinių tyrimų 2012 m. ataskaita, t. 1, Vilnius–Pašulniškės–Ukmergė, 2013, l. 28).

²⁸ *Šniuolis V.* Trumpai apie partizanų kovas // *Sibiro Alma Mater*. *Dimicandum!* [sud. R. Baltutis]. Šiauliai, 2007, p. 359.

²⁹ Jūrmala, L. Rubine, 2013 m.; Ožkiniai, R. Žalnieriūnienė, 2013 m.

³⁰ LYA, f. K–1, ap. 58, b. 26800/3, t. 2, vokas 297, l. 71a. 1950 m. kovo 15 d. V. Šniuolis-*Įvytytis* už drąsą kautynėse ir parodytą pasiaukojimą, – išgelbėjo kautynėse sužeistą kovos brolių *Džiugą* – buvo apdovanotas Laisvės Kovos II laipsnio Kryžiumi su kardais (J. Žemaičio byla // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 66960/3, t. 11, l. 64,

Galimas daiktas, pasakojimas apie Susitikimą kilo netrukus jam pasibaigus. Drąsios prielaidos atmesti neleidžia ryšininkų prisiminimai. Anot O. Bartulienės-*Tulpės*, ji apie Lietuvos partizanų vadų Susitikimą sužinojo iš brolių Viktoro ir Vytauto Šniuolių³¹, A. Valeikienei-*Žebenkštėlei* Susitikimo faktą anuomet pasakė ir su Susitikimo apsauga susijusias aplinkybes minėjo iš Susitikimo apsaugos į savo veikimo rajoną sugrįžę Kęstučio apygardos partizanai: Lukošius, Milkintas, Narbutas, Alfonsas Navickas, Jonas Petraitis, Živatkauskas (iš ryšininkės namų išėjo jungtinis dvylikos partizanų būrys, sugrįžo – vienuolika)³².

Apie Susitikimą jo dalyviai tikrai pasakojo. Tą byloja A. Ramanauską-*Vanagą* ir A. Grybiną-*Faustą* iš Susitikimo namo lydėjusio Kęstučio apygardos štabo nario, vėliau saugumo agento Roberto Gedvilo-*Remigijaus* (ag. slapyvardis *Aleksandras*) parodymai³³. To neslepia A. Ramanauskas-*Vanagas* Pietų Lietuvos srities štabo darbo aprašyme tokiais žodžiais kalbėdamas apie kelionę iš Susitikimo namo: „Pakeliui visur laukė kovotojai ir jų vadai, su kuriais vyko posėdžiai, buvo pasakojama ir aiškinama LLKS Tarybos nutarimai ir kt. Tokie posėdžiai buvo 1949 m. vasario mėn. 25, 26, 27 d.d. ir kovo mėn. 3, 4, 5 d.d.“³⁴ Žinoma, kad apie Susitikimą buvo pasakojama ir Dainavos apygardos štabe³⁵, 1949 m. kovą ryšininkai jau akty-

viai platino visos Lietuvos partizanų vadų pasirašytą Deklaraciją³⁶, tuo pačiu metu apie Susitikimą agentūrinius duomenis saugumui perdavė Kęstučio apygardos štabo darbuotojas Mečislovas Orlingis³⁷.

Iki šiol nerasta Susitikimo dokumentų, kuriuose būtų paminėtas V. Šniuolis-*Vytvytis* ar kuris kitas 1949 m. liepos 31-osios įsakymu apdovanotas partizanas, tačiau tardomas J. Žemaitis-*Vytautas* nurodo, jog Susitikime, be aštuonių vadų, dar dalyvavo vieno Prisikėlimo apygardos štabo skyriaus viršininkas³⁸. Devintąjį dalyvį savo prisiminimuose mini T. Mikniūtė-Grigaliūnienė³⁹, ji netikėtai, bet patikimai prabyla ir apie Viktorą Šniuolį Susitikimo dienomis Miknių namuose:

Iš visų labiausiai prisimenu Ramanauską ir Žemaitį. Tuos tai labiausia prisimenu. Su tais daugiausia kažkaip kalbėdavam, jie pasilikdava, nusiprausę dar pasikalbėdava, paerzindava mum. Saka: „Vot, jums, mergaitės, berniukų tai jums netruks.“ O aš kai tyčia sakau: „Mes tai visos senmergės paliksme. Bo, sakau, jeigu... išeiste... ateis jau laisvė, tai jūs mum nei labas nesakyste.“ O Šniuolis tas (va, dabar dar gyvas yra) saka: „Jeigu nesakytumėm prieik, į snukį į duok tiesiai.“ Cha cha cha. Pašposijam, ir viskas.“⁴⁰

Pasakodamas apie savo vaidmenį Susitikime V. Šniuolis-*Vytvytis* teigia, kad jis organizavo Susitikimo dalyvių apsaugą, maitinimą, spausdino ir daugino dokumentus, tarp jų žymiąją Deklaraciją⁴¹

64v), 1952 m. sausio 1 d. – 2 rūšies Laisvės Kovos III laipsnio Kryžiumi ir Laisvės Kovos Kryžiaus medaliu už nuopelnus išsivadavimo kovoje (LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26800/3, t. 2, vokas 297, l. 72, 73), 2003 m. – Vyčio kryžiaus ordino Komandoro didžiuoju kryžiumi.

³¹ Šeduva. O. Bartulienė, 2013 m.

³² Panevėžys. A. Valeikienė, 2013 m.

³³ R. Gedvilo t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 35231/3, t. 1, l. 113, 114.

³⁴ A. Ramanausko b. byla // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 19, l. 252.

³⁵ Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko dienoraštis..., p. 125–126.

³⁶ Molupiai. K. Bersėnas, 2011 m.

³⁷ *Gaškaitė-Žemaitienė N.* Žuvusiųjų prezidentas..., p. 206.

³⁸ J. Žemaičio t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 171; plg. Kruvinos žudikų pėdos..., p. 227.

³⁹ *Ilgūnas G.* Bunkeris..., p. 9.

⁴⁰ [1949 m. vasario 16 d. Deklaracija...].

⁴¹ *Čekutis R., Žygelis D.* Laisvės kryžkelės. 1949 m. Deklaracija – kelias į Atpimimą...

(paminėtina, kad vasario 21-osios vakarą vienas saugumo agentų V. Šniuolį sutiko Prisikėlimo apygardos ryšininkės Stasės Jurevičiūtės namuose)⁴².

V. Šniuolio-*Vytvyčio* pasakojimo apie Susitikimą ypatybė – tarp Susitikimo dalyvių jis nemini Aleksandro Grybino-*Fausto* ir Vytauto Gužo-*Kardo*⁴³. Tvirtina, kad Susitikime dalyvavo B. Liesio-*Nakties* brolis dvynys Antanas Liesis-*Žiedas*, kuriam buvęs suteiktas kapitono laipsnis ir įsakyta eiti Visuomeninės dalies politinio skyriaus viršininko pareigas⁴⁴. Tai kol kas neįminta V. Šniuolio pasakojimo mįslė, kuri tam tikru, nors netiesioginiu būdu patvirtina ir jo originalumą.

Turimais duomenimis, 1992 m. sausį V. Šniuolis rašo, tų pačių metų balandį viešai kalbėdamas mini 1949 m. Lietuvos partizanų vadų Suvažiavimą, įvykusį Radviliškio apylinkėse⁴⁵. 1995 m. gegužę dokumentinio filmo „Ketvirtasis prezidentas“ kūrėjus V. Šniuolis pirmiausia atlydėjo į Balandiškį, tuomet į Minaičius ir papasakojo, jog Susitikimo posėdžiai nuo vasario 2 d. vyko S. Mikniaus sodyboje Minaičiuose⁴⁶. LPKT Radviliškio skyriaus pirmininkės Stasės Janušonienės rūpesčiu 1994 m. lapkričio 12 d. ten jau buvo pasodinta po ąžuolą ir pašventintos atminimo lentos. Užrašas ant Miknių gyvenamojo namo sienos skelbė: „Šioje sodyboje 1948 m. buvo Lietuvos Laisvės Kovų Sąjūdžio būstinė, kurioje 1949 m. vasario 2–16 d. vyko visos Lietuvos vadų suvažiavimas ir buvo pasirašyta Deklaracija“, o ant atminimo akmens prie įvažiavimo į Sąjū sodybą buvo užrašas: „Šioje Stepono [turėtų būti Stanislovo. – Aut.] Sąjaus sodyboje 1948 m. įkurta Lietuvos Laisvės Kovų Sąjūdžio Vyriausiosios vadovybės būstinė.“ Šiandien stebina šių, sekant V. Šniuoliu, parengtų užrašų netikslumai ir kyla naujų klausimų. Tačiau svarbu pabrėžti, kad abi vietos – Balandiškis („LLKS Vyriausiosios vadovybės būstinė“) ir Minaičiai („LLKS būstinė, visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo ir Deklaracijos pasirašymo vieta“) – nuo įamžinimo pradžios tarpusavyje buvo s i e j a m o s. S. Janušonienės teigimu, V. Šniuolio pasakojimas apie Susitikimą Atgimimo metais jau buvo susiformavęs, tačiau liko nedokumentuotas.

Apie 1998 m., tai yra Deklaracijos 50-ųjų metinių išvakarėse, pasakojimas apie Susitikimą tikrai buvo toks, kokį įprasta girdėti šiandien. Anot V. Šniuolio, tai buvo Prisikėlimo apygardos štabo organizuotas renginys, prasidėjęs Sąjū namų kamaroje, vėliau, pajutus pavojų, perkeltas į Minaičius. Pasakojimas taip pat apima Vyriausiosios partizanų vadovybės sudarymą, dokumentų rengimą ir pasirašymą (kiek vėliau, įgyvendinant Susitikimo nutarimus, Balandiškyje buvo įkurtas LLKS Visuomeninės dalies štabas, pradėta leisti laikraštį „Prie rymančio Rūpintojėlio“ :

1949 metais, vasario mėnesį, kada buvom pradėję organizuoti visų partizanų vadų suvažiavimą, tai pirmieji dalyviai, kurie atėjo,

⁴² [1949 m. vasario mėn. MGB operatyvinio darbo Radviliškio apskrities ataskaita] // LYA, f. 41, ap. 1, b. 1434, l. 28–29.

⁴³ Plg. Čekutis R., Žygelis D. Laisvės kryžkelės. 1949 m. Deklaracija – kelias į Atgimimą...

⁴⁴ Plg.: Šniuolis V. Trumpai apie partizanų kovas..., p. 359.

⁴⁵ 1949 m. vasario 2 d. Radviliškio rajone Mumšilio miške įvyko visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas (Šniuolis V. Aukos nebuvo beprasmės // Mūsų kraštas. 1992 m. sausio 29 d., p. 2); Šniuolis V. [Sveikinimo kalbos, pasakytos II Laisvės kovotojų suvažiavime Radviliškyje, 1992 m. balandžio 11 d., garso įrašas] // ŠAM.

⁴⁶ Ketvirtasis prezidentas [filmo rež. J. Sabolius, scenarijaus aut. E. Ignatavičius ir J. Sabolius]. [Vilnius] LTV, 1995.

tai mes kaip tik va čia, šitoj sodyboj juos ir apgyvendinom.

Pirmieji suvažiavimo posėdžiai prasidėjo būtent čia, šitoj [Sajų. – Aut.] kamaraitej. Mes ir galvojom, kad čia praeis visas tas suvažiavimas. Bet sužinojom, kad gretimuose kaimuose (čia toks yra Gulbinų kaimas, netoli) siautėja NKVD'istai, i pasidarė labai jau neatsargu čia. O žiemos metas, i mišką neišeisi, tai tada mes visą tą delegaciją perkėlėm i Minaičių kaimą, i Miknių sodybą, kur buvo įrengtas bunkeris.⁴⁷

Kada mes turėjom tokią labai gerą įsirengę bazę ir mus... dislokavomės pačiame Lietuvos viduryje, tai mes apsiėmėm suorganizuot visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimą. Ir 1949 m. vasario 2 dieną čia atvyko iš Pietų Lietuvos, Dainavos... Dainavos apygardos, iš Nemuno srities atstovas, atvyko iš Rytų Lietuvos atstovas, iš Vakarų Lietuvos, ir prasidėjo suvažiavimas.

Pirmieji suvažiavimo posėdžiai vyko Sajų sodybos gyvenamo namo kamaraitej, kur... tai buvo toks kambarėlis, kuriame nebuvo jokių langų, ir ten vyko pirmieji posėdžiai. Mes... ten... tie suvažiavimo delegatai buvo, kurie atvyko: Vanagas, Šibaila, ten Žemaitis, Bartkus, Bronius Liesis, Antanas Liesis – jie buvo kaip delegatai. Mes buvom – Prisikėlimo apygardos štabo darbuotojai... (taip pat buvo dar kaip delegatas Prisikėlimo apygardos [štabo viršininkas. – Aut.] Leonas Grigonis-Žvainys), a mes, likusieji apygardos štabo darbuotojai, buvom kaip dalyviai suvažiavimo. Ir ot, kada vyko tas suvažiavimas, prasidėjo tie posėdžiai toj kamaraitej, mes nešėm sargybą ir paskui... praėjus gal porai dienų, nuo pradžios tų posėdžių, šeimininkas grįžo ir pasakė, kad gretimam kaime siautėja NKVD daliniai, pasidarė nebesaugu, ir tada mes visą tą delegaciją perkėlėm i Miknių sodybos bunkerį, kad jie galėtų pratęst tą darbą.

Ir mes... mūsų darbas būdavo, nu ką... ką jie nutardavo posėdžių metu, aš asmeniškai, kaip vado adjutantas, buvau įsisavinęs rašyt gerai su rašomąja mašinėle, daugindavom tuos dokumentus, palaikydavom ryšius su sritimis, su apygardomis, tą laikotarpį, nes suvažiavimas truko dvidešimt dienų. | Nu, ir paskui, kada suvažiavimas pasibaigė, buvo priimti visi nutarimai, sudaryta Vyrčiausioji partizanų vadovybė, tada visi išsiskirstė i savus plotus.⁴⁸

Be abejonės, V. Šniuolį veikė visuomenės ir žiniasklaidos atstovų dėmesys. Prieš kamerą jis stengėsi rinkti žodžius, o žinojimas, kad filmuojama, kėlė tam tikrą jaudulį ir skubą. V. Šniuolio pasakojimas primena parašytą ir išminktą tekstą, kuris esant reikalui su nedidelėmis pataisomis kartojamas. Tuomet, matyt, atsiranda nepabaigtų minčių, nenuoseklių įterpinių, siekiama tiksliai nurodyti, nesvarbu, teisingai ar ne, datas (dienas), įvardyti aplinkybes, priežastis ir padarinius. Akimirką atrodo, kad pasakotojas iš istorinių įvykių liudytojo virsta tyrinėtoju.

3. 1949 m. vasario Susitikimo pasakojimas

Būrių, rinktinių, apygardų vadų susitikimai buvo rengiami gana dažnai, tačiau 1949 m. vasario Susitikimas i istoriją įrašytas didžiosiomis raidėmis – prie Vakarų ir Rytų Lietuvos atstovų prisijungė iš pietų atvykę A. Ramanauskas-Vanagas ir A. Grybinas-Faustas. Įvykęs Bendro Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdžio pavadinimo pakeitimas bei Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio ir jo Tarybos – aukščiausio tautos politinio organo – įkūrimas ženklina aukščiausią partizaninio karo metų

⁴⁷ Stirna [filmo rež. J. Sabolius, scenarijaus aut. E. Ignatavičius]. [Vilnius] LRT, 2005. [Filme panaudotas vaizdo įrašas, sukurtas prieš 1998–1999 m.].

⁴⁸ [1949 m. vasario 16 d. Deklaracija...].

pakilimą, tai a i š k i a i suprato partizanų vadai – Susitikimo dalyviai ir laisvės kovotojai visoje Lietuvoje: „Po ilgų kovos metų, sudėjus daugybę aukų, pagaliau pasiektas visų kovojančių dalinių susivienijimas. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis visoje Lietuvoje!“⁴⁹

1949 m. vasario Susitikimas vadinas įvairiai. Susitikimo dokumentuose vartojamas *posėdžių* terminas. Derindamas su *susitikimais* ir *pasitarimais*, jo laikosi A. Ramanauskas-*Vanagas* aprašyme: „Šių visų susitikimų metu vyko neoficialūs posėdžiai...“⁵⁰, „Prasidėjo neoficialūs posėdžiai, kurie užtruko dvi dienas. Tuose pasitarimuose dalyvavo...“⁵¹

V. Mišeikis-*Tarzan*as ant istorinių nuotraukų, darytų kelionėje į Susitikimą, rašė *sąskrydis*, plg.: *Pietų Sriti lydint į saskridi. 1949-II-4*⁵². L. Baliukevičius-*Dzūkas* dienoraštyje mini *susitikimą*⁵³. J. Žemaičio-*Vytauto* tardymo protokoluose rašoma *совещание*⁵⁴, o A. Ramanausko-*Vanago* – *pasitarimas*⁵⁵. Atkūrus Nepriklausomybę istorinėje literatūroje įsitvirtino naujas pavadinimas *suvažiavimas*⁵⁶, kuris šiame straipsnyje sutartiniu būdu keičiamas į neutralų ir

kartu istorinį *susitikimą*. Palyginimui, partizaninio karo liudininkų atmintyje išliko įvairūs vadų susitikimų pavadinimai: *pasitarimai*⁵⁷, *susirinkimai*⁵⁸, *sąskrydžiai*⁵⁹, nežinomam partizanui priklausiusiame 1951 metų kišeniniame kalendoriujė susitikimai pagal savo pobūdį vadinami *susitikimais*, *sąskrydžiais* ir *susirinkimais*⁶⁰.

Apie 1949 m. vasario Susitikimo eigą, pradžią ir trukmę byloja jo metu įvykusių posėdžių protokolai, saugomi J. Žemaičio-*Vytauto* baudžiamojoje byloje ir su tam tikromis išlygomis – 2005 m. Miknių sodyboje Minaičiuose surasti Prisikėlimo apygardos vadovybės finansinės apskaitos dokumentai⁶¹.

Jau minėta, kad tardymo protokoluose pirmasis apie Susitikimą, remdamasis namo grįžtančiais Pietų Lietuvos partizanų vadais, 1949 m. rugpjūčio 5 d. papasakojo palaužtas, netrukus po to saugumo agentu tapęs Kęstučio apygardos štabo viršininkas Robertas Gedvilas-*Remigijus*. Anot jo parodymų, *Vanagas*, *Faustas* ir *Zigmas* (viena iš *Kardo* slapyvardžių) pasakojo kartu su Vyriausiosios partizanų vadovybės štabo nariais praleidę aštuonias dienas, parengę ir patvirtinę LLKS statutą, pro-

⁴⁹ Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko dienoraštis..., p. 125.

⁵⁰ A. Ramanausko b. byla // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 44618/3, t. 19, l. 248; plg. Laisvės kovos 1944–1953 metais..., p. 294.

⁵¹ Ten pat, l. 249; plg. Laisvės kovos 1944–1953 metais..., p. 294.

⁵² RK A–957.

⁵³ Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko dienoraštis..., p. 126.

⁵⁴ J. Žemaičio t. protokolai // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 170–172, 194, 202–208; t. 2, l. 111.

⁵⁵ Plg.: *Pasitarimas, įvykęs pas „Vytautą“* (A. Ramanausko t. protokolas // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 44618/3, t. 1, l. 63, 196).

⁵⁶ Plg.: Suvažiavimas – „kokios nors organizacijos, gyventojų grupės ir pan. atstovų susirinkimas iš įvairių vietų“ (Lietuvių enciklopedija, t. 29. Boston, 1963, p. 245).

⁵⁷ Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai..., p. 832.

⁵⁸ Laisvės kovotojų prisiminimai [sud. R. Kautietis], d. 7, kn. 2. Vilnius, 2010, p. 601.

⁵⁹ Aukštaitijos partizanų prisiminimai [sud. R. Kautietis], d. 2, kn. 2. Vilnius, [2000], p. 420–421.

⁶⁰ Gegužės 12 d., šeštadienį, buvo numatytas *susitikimas*, liepos 17 d., antradienį – *sąskrydis*, rugsėjo 24 d., pirmadienį – *susirinkimas* (LYA, f. 3377, ap. 55, b. 221 [l. nenumuotai]).

⁶¹ 1949 m. Prisikėlimo Apygardos Vadovybės Kasos Knyga. Juodraštis // LYA, f. K–5, ap. 9, b. 10, l. 46–51; Prisikėlimo apygardos štabo Ūkio skyriaus sąskaitos Nr. 5, (–), 7, 8, 9, (–), 11, 12, 13, 14 // LYA, f. K–5, ap. 9, b. 10, l. 55–62.

gramą, parengę ir priėmę Deklaraciją bei kreipimąsi⁶².

Antrasis šaltinis, kuriame kalbama apie Susitikimą – 1950 m. birželio 14 d. palūžusios, netrukus po to saugumo agente tapusios M. Pranevičiūtės-*Vaivos* tardymo protokolas. Jame aprašyta, kaip vykdydama *Danio* (viena iš L. Grigonio slapyvardžių) pavedimus, ryšininkė iš Bernočių į Jaugėlus atlydėjo Pietų ir Vakarų Lietuvos atstovus, paskui kartu su *Arūnu* išėjo į Gudesius pasitikti J. Žemaičio-*Vytauto* ir jį su Valerijonu Daukša-*Vėju* taip pat atvedė į Jaugėlus⁶³.

Per 1952 m. birželio 18 d. tardymą apie Susitikimą užsimena A. Ramanauską ir A. Grybiną saugojęs Tauro apygardos Žalgirio rinktinės štabo Žvalgybos skyriaus viršininkas Juozas Jankauskas-*Demonas*. Jis nurodo, kad lydėjo vadus į LLKS pasitarimą, tačiau tikslų vietų pavadinimų nežino, nes jos jam buvusios svetimos⁶⁴. 1954 m. vasario 25 d. tardymo protokolo duomenimis, Susitikime J. Jankauskas nedalyvavo, o kartu su Urbonu Dailide-*Tauru* buvo paliktas kaime netoli nuo Šaukoto, kur grįžtančių A. Ramanausko ir A. Grybino jie laukė apie tris savaites⁶⁵ (šie parodymai prieštarauja M. Pranevičiūtės pasakojimui apie tai, jog *Vanagą*, *Taurą*, *Demoną* ir kitus partizanus ji pasitiko Bernočiuose ir palydėjo į Jaugėlus)⁶⁶.

Toliau sekant įvykių chronologiją, 1953 m. vasarą parodymus davė J. Žemaitis-*Vytautas*. Jis tardomas daugelį kartų davė, tiesa, neretai prieštaringsus parodymus apie Susitikimo pradžią, trukmę ir eigą⁶⁷.

Paskutinis 1956 m. pabaigoje–1957 m. pradžioje, tai yra praėjus daugiau kaip septyneriems metams po istorinių įvykių, apie Susitikimą tardomas pasakojo A. Ramanauskas-*Vanagas*⁶⁸. Antai, ištrauka iš 1956 m. gruodžio 29 d. protokolo:

1949 m. vasario mėnesio pradžioje aš, „Faustas“ ir „Kardas“, keturių kilometrų atstume nuo Radviliškio susitikome su „Vytautu“, „Žadgaila“ ir „Užpaliu“. Einant į susitikimą aš „Taurą“ ir „Demoną“ palikau laukti mūsų toje gaujoje, kur mes buvome iki susitikimo su „Vytautu“, bet kas vadovavo tai gaujai aš dabar neprisimenu. Po to mes beveik visą naktįėjome ir atėjome į „UŽPALIO“ bunkerį, kuris buvo vieno vienkiemio klėtyje, bet to vienkiemio šeimininko pavardės aš nežinau, o taip pat nežinau ir vietovės, kur buvo tas vienkiemis. Ten ir vyko pasitarimas kelias dienas. Pasitarime dalyvavo: laikinai einantis „BDPS“ preziumo pirmininko pareigas – „VYTAUTAS“, „Algimanto“, „Didžiosios Kovos“ ir „Vytauto“ apygardų atstovas – „MERAINIS“, „BDPS“ prezidiumo sekretorius – „Žadgaila“ ir aš, „Faustas“ ir „Kardas“.⁶⁹

Būtina pabrėžti, jog Atgimimo metais paskelbto partizanų dokumento „Pietų Lietuvos Srities štabo darbas 1948.10.20–1950.01.25“ juodraštyje A. Ramanauskas rengė praėjus metams po Susitikimo, rem-

⁶² R. Gedvilo t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 35231/3, t. 1, l. 113v, 114.

⁶³ M. Pranevičiūtės t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9402, l. 74–79.

⁶⁴ J. Jankausko t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34146/3, t. 2, l. 57.

⁶⁵ J. Jankausko t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 4, l. 237.

⁶⁶ M. Pranevičiūtės t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9402, l. 77.

⁶⁷ J. Žemaičio b. byla // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 10, l. 200–201, 217–223, 227–227v, 232–232v; plg. Laisvės kovos 1944–1953 metais..., p. 292–343.

⁶⁸ A. Ramanausko b. byla // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 1, l. 44, 45, 61, 62, 188–190, 196–199, 208–212; t. 2, l. 102–106, 110, 111, 295.

⁶⁹ A. Ramanausko t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 1, l. 196.

damasis neišlikusiu, jo paties rašytu tekstu apie 1948–1949 m. žiemos kelionę⁷⁰.

Palyginus 1950 m. vasario Pietų Lietuvos srities štabo darbo aprašymą su 1956 m. gruodžio A. Ramanausko-*Vana-*go tardymo protokolu matyti, kad protokole paminėtas paminėti B. Liesis-*Naktis*, netiksliai nurodyta Susitikimo trukmė ir pan. Kalbant apie štabo darbo aprašymą (tai ranka rašalu rašyto, sulieto dokumento juodraštis), jame iš esmės nėra jokios tikslesnės geografinės informacijos, vardijami asmenys, nurodomos jų einamos pareigos, įvykusių pasitarimų aplinkybės, tikslas ir turinys. Tiesa, atkreiptinas dėmesys, kad vardydamas Susitikimo dalyvius A. Ramanauskas paminėta V. Gužą-*Kardą*⁷¹, vėliau suklusta rašydamas jo pareigas, vasario mėnesio pavadinimą vietoje kovo⁷².

Susitikimo eigos, Balandišio ir Minaičių bunkerių istorijos tyrimui taip pat svarbūs Stanislovo Sajaus ir G. Sajutės tardymo protokolai jų baudžiamojoje byloje⁷³, partizanų rėmėjo S. Mikniaus apklausos protokolas V. Šniuolio baudžiamojoje byloje⁷⁴.

Žodžiu, pasakojimais ir prisiminimais Susitikimo eigą po Nepriklausomybės atkūrimo liudijo Prisikėlimo apygardos vado adjutantas V. Šniuolis-*Vytvytis*⁷⁵, taip

pat partizanų ryšininkė iš Minaičių T. Mikniūtė-Grigaliūnienė (1924–2004)⁷⁶, jos jaunesnioji sesuo J. Mikniūtė-Petrėtienė (g. 1934 m.)⁷⁷, partizanų rėmėjai iš Balandišio – S. Sajutė-Kemzūrienė (1922–2012)⁷⁸ ir jos brolis Konstantinas Sajus (1928–2008)⁷⁹.

Paskelbtas plačiai žinomas 1953 m. liepos 14 d. J. Žemaičio-*Vytauto* tardymo protokolas nurodo Susitikimo pradžią – 1949 m. vasario 1-ąją, ir trukmę – 20 dienų laikotarpį⁸⁰. Vasario 1-oji taip pat nurodyta liepos 22 d.⁸¹, naktis iš vasario 1 į 2 d. – liepos 23 d. J. Žemaičio tardymo protokole⁸² (plg. apie tris savaites trukusį Susitikimą tardomas kalbėjo jau minėtas J. Jankauskas-*Demonas*). Atskiros dėmesio reikalauja istorinėje literatūroje nenagrinėtos partizanų vadų pastangos tiksliai Susitikimo datą n u s l ė p t i.

Viename iš tardymo protokolų LLKS Prezidiumo tarybos pirmininkas J. Žemaitis-*Vytautas* teigia: *Вышеупомянутая „сессия“ совета „ЛЛКС“ происходила с 1го по 22 февраля 1949 года, а в целях конспирации в протоколах указано время с 10 по 18 февраля 1949 года* („Aukščiau paminėta LLKS Tarybos sesi-

partizanų kovas // Sibiro Alma Mater. Dimicandum! [sud. R. Baltutis]. Šiauliai, 2007, p. 358–360.

⁷⁶ Minaičiai. T. Grigaliūnienė, 1998 m.; *Ilgūnas G. Bunkeris...*, p. 8–10.

⁷⁷ Minaičiai. J. Petrėtienė, 2008 m., 2012 m., 2013 m.

⁷⁸ Legečiai, Pašušvys. S. Kemzūrienė, 2009 m.; [S. Kemzūrienės prisiminimai apie dalyvavimą partizaniniame kare, užrašyti pirmuoju asmeniu, patvirtinti jos parašu.] // Minaičių pagrindinės mokyklos muziejus.

⁷⁹ Panevėžys. B. Sajienė, 2012 m.; [K. Sajaus gyvenimo aprašymas. 1999 m. sausio 3 d.] // B. Sajienės asm. archyvas.

⁸⁰ J. Žemaičio t. protokolas // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 170, 171; plg. Kruvinos žudikų pėdos..., p. 227.

⁸¹ Ten pat, l. 186.

⁸² Ten pat, l. 193.

⁷⁰ A. Ramanausko b. byla // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 44618/3, t. 19, l. 246–256; plg. Laisvės kovos 1944–1953 metais..., p. 292–296.

⁷¹ A. Ramanausko b. byla // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 44618/3, t. 19, l. 250.

⁷² Ten pat, l. 252.

⁷³ S. Sajaus ir G. Sajutės b. byla // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 23454/3.

⁷⁴ S. Mikniaus t. protokolas // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 28600/3, t. 1, l. 256–262.

⁷⁵ Plg. [1949 m. vasario 16 d. Deklaracija...]; *Šniuolis V. Jų akis bučiavo gintarinė žemė* // Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje [sud. A. Malinauskaitė]. Vilnius, 1999, p. 247–265; *Šniuolis V. Trumpai apie*

ja vyko nuo 1949 m. vasario 1 iki 22 d., konspiracijos tikslais protokoluose nurodyta 1949 m. vasario 10–18 d. data“⁸³. Vadinas, visi Susitikime svarstyti klausimai ir priimti nutarimai galėjo būti dirbtinai sutraukti į vasario 10-osios ir po jo ėjusį vasario 11–17 d. protokolus⁸⁴ (beje, A. Ramanausko aprašyme pastarasis posėdis datuojamas tai vasario 10–20 d.⁸⁵, tai vasario 11–18 d.⁸⁶, o 1949 m. gruodžio 10 d. A. Ramanausko laiške J. Žemaičiui – vasario 11–20 d.⁸⁷). Todėl ir posėdžio, kuriame buvo įkurtas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis, protokolo datą – vasario 10-ąją – reikia vertinti kritiškai. Abejonių nekelia vasario 16-oji, kai LLKS Tarybos nariai pasirašė Deklaraciją, sietiną su 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktu.

Pastangomis tikrąją Lietuvos partizanų vadų Susitikimo datą nusišlėpti arba klaida reikia aiškinti Kęstučio apygardos štabo nario Vlodo Mišeikio-*Tarzano* užrašytas datas ant nuotraukų, darytų pakeliui į Susitikimą⁸⁸. Antai viena iš šių nuotraukų, datuota 1949 m. vasario 2 d., remiantis kartu su kitais prie Broniaus Palubecko namų Paulių kaime nusifotografavusio partizano Adolfo Kvedžio-*Girėno* prisiminimais, buvo padaryta per 1948 m. Kalėdas⁸⁹.

⁸³ J. Žemaičio t. protokolas // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 33960/3, t. 3, l. 111.

⁸⁴ J. Žemaičio b. byla // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 33960/3, t. 10, l. 217–227v; plg. Laisvės kovos 1944–1953 metais..., p. 297–307.

⁸⁵ A. Ramanausko b. byla // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 44618/3, t. 19, l. 250.

⁸⁶ Ten pat, l. 252.

⁸⁷ J. Žemaičio b. byla // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 33960/3, t. 11, l. 95.

⁸⁸ RK: A–957, A–1006, A–1009, A–1011, A–1028, A–1037 (ant nuotraukų V. Mišeikis pasirašydavo *Urano* slapyvardžiu; šie užrašai daryti iki partizano žūties 1951 m. kovą).

⁸⁹ Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai..., p. 436, 547.

J. Mikniūtės užrašų knygutėje – uni-kaliame 1948–1953 m. Minaičių bunkerio istorijos šaltinyje (knygutę mama saugojo prijuostės kišenėje)⁹⁰ taip pat lyg tyčia neįrašyti 1949 m. duomenys ir atsakymo į šį klausimą nėra⁹¹.

Konspiracija arba klaida reikia laikyti A. Ramanausko-*Vanago* parengtame Pietų Lietuvos srities štabo darbo aprašyme nurodytą vasario 4-ąją – susitikimo su Priskelimo apygardos štabo nariais L. Grigoniu-*Užpaliu*, B. Liesiu-*Naktimi*, Vytautu Šniuoliu-*Vytėniu* – ir vasario 6-ąją – susitikimo su J. Žemaičiu-*Vytautu* dienas⁹².

Iš minėto aprašymo aiškėja, kad ne vasario 1-ąją, kaip teigia J. Žemaitis-*Vytautas*, o vasario 6-ąją vyko susitikimas, kuris buvo skirtas Pietų Lietuvos atstovų apklausai, susipažinimui ir įžanginiams pasitarimams, trukusiems net dvi dienas⁹³. Be to, tarp dalyvių A. Ramanauskas-*Vanagas* nepaminėjo P. Bartkaus-*Žadgailos*, kuris vėliau išnyra A. Ramanausko tardymo protokoluose, ir J. Šibailos-*Merainio*, kurį *Dieduko* slapyvardė pamini M. Pranevičiūtė-*Vaiva*. Apytiksliai nurodydama datą (1949 m. sausio pabaiga) ji pasakoja, kaip į Susitikimą lydėjo J. Žemaitį-*Vytautą* ir kelis kartus kartojo už 4 km nuo Radviliškio esančio Jaugėlų kaimo pavadinimą, sodybos šeimininko Kemeklio pavardę. Iš čia, teigia parodymuose V. Pranevičiūtė,

⁹⁰ [Mikniūtė J.] Užrašų knygutė [1945 m. lapkričio 30 d. – 1954 m. balandžio 1 d., lapai nenumeruoti] // ŠAM (SEK 88106).

⁹¹ Minaičiai. J. Petrėtienė, 2013 m.

⁹² A. Ramanausko b. byla // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 44618/3, t. 19, l. 248 ; plg. Laisvės kovos 1944–1953 metais..., p. 294–295.

⁹³ Apie dvi paras trukusią *Vanago*, *Fausto* ir *Kardo* apklausą tardomas pasakojo ir R. Gedvilas (LYA, f. K–1, ap. 58, b. 35231/3, t. 1, l. 113v); Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko dienoraštis..., p. 126.

ji sugrįžo į Radviliškį, o vadai patraukė į pasitarimą⁹⁴.

Remiantis seserų Teresės ir Julijonos Mikniūčių pasakojimu, po Naujųjų metų ilgesniam laikui Miknių sodyboje Minaičiuose įkurtą Prisikėlimo apygardos štabo būstinę palikęs L. Grigonis-*Užpalis* su nepažįstamų vyrų palyda sugrįžo tą patį sekmadienio vakarą, kai iš pusseserės Antaninos Bracaitės vestuvių Šiaulėnuose parvažiavo Teresė su tėvais Stanislovu ir Antanina Mikniais⁹⁵. Nustatyta, jog kun. Stanislovas Kemzūra Stasį Juodį, kilusį iš Kalpokų, ir Antaniną Bracaitę, kilusią iš Šiaulėnų, Šiaulėnų parapijėje bažnyčioje sutuokė 1949 m. vasario 6 d., sekmadienį⁹⁶. Ši partizanų vadų – Susitikimo dalyvių pasirodymo Minaičiuose, Miknių sodyboje, data verčia abejoti pernelyg vėlyva Susitikimo pradžia vasario 6-ąją, kuri nurodyta Pietų Lietuvos srities štabo darbo aprašyme.

⁹⁴ M. Pranevičiūtės t. protokolas // LYA, f. K–1, ap. 58, b. P–9402, l. 75–79. Nors tardymo metu palaužtos M. Pranevičiūtės-*Vaivos* parodymų nėra pagrindo atmesti kaip melo, išlieka su Jaugėlais susijusi abejonė, kurią kelia faktas, kad XX a. ketvirtame dešimtmetyje ūkininkas Kemeklis ten negyveno (žr. *Kanapinskas B., Naudžiūnas J.* Šiaulių apskrities, Radviliškio valsčiaus, Jaugėlių kaimo žemės viensėdžiais išskirstymo planas, padarytas 1933 metais // LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 13/805), jo nemena kaimo senbuviai (Jaugėlai (Vilkduobės vs.). A. Šuminienė, 2011 m.). Be to, saugumas po M. Pranevičiūtės apklausos Kemeklio Jaugėluose neieškojo arba ieškojo nesėkmingai. Kaip tik tokių veiksmų buvo imtasi prieš Petrą Tomkų iš Gudiesių (žr. LYA, f. K–1, ap. 58, b. P–19685), kuris savo sodyboje priėmė M. Pranevičiūtę-*Vaivą*, partizaną *Arūną* ir į Susitikimą keliaujantį J. Žemaitį-*Iytaučą* su palydovu Valerijonu Daukša-*Vėju*.

⁹⁵ *Ilgūnas G.* Bunkeris..., p. 9; Minaičiai. J. Petretienė, 2008, 2013 m.

⁹⁶ Jungtinių metrikai. 1946–1958 m. Šiaulėnų parapija // ŠBA [knyga be numerio, jungtinių įrašo numeris 7]. Radviliškio valsčiuje ši santuoka buvo įregistruota 1949 m. sausio 23 d., šeštadienį (Radviliškio r. sav. Civilinės metrikacijos skyriaus archyvo duomenys).

Tokie pat prieštaringi duomenys apie Susitikimo pabaigą. Su dvidešimties dienų trukmės Susitikimu, anot J. Žemaičio-*Iytauto*, dera A. Ramanausko-*Vanago* nurodyta Susitikimo pabaiga vasario 20-ąją: „LLKS Tarybos posėdžių protokolai ir kiti raštai buvo galutinai baigti tvarkyti tik 1949 m. vasario 20 d. vakare. Tą patį vakarą PLSrV Vanagas ir TApV Faustas išskeliavo Pietų Lietuvos Srities link. Drauge su jais iki vasario [turi būti kovo. – *Aut.*] mėn. 6 d. keliavo ir VLSrŠOrgSkK [turi būti VLSrŠOrgSkV. – *Aut.*] Kardas.“⁹⁷ Tačiau kitokia Susitikimo pabaigos data nurodoma J. Žemaičio-*Iytauto* tardymo protokoluose: Susitikimas Prisikėlimo apygardos štabo bunkeryje vykęs iki vasario 22 d., kai A. Ramanauskas-*Vanagas*, A. Grybinas-*Faustas* ir V. Gužas-*Kardas*, lydimi paties J. Žemaičio-*Iytauto* ir P. Bartkaus-*Žadgailos*, išskeliavę vakarų kryptimi; J. Žemaitis ir P. Bartkus, sugrįžę vasario 23 d.⁹⁸, tęsė darbą, kartu su B. Liesiu-*Naktimi* ir J. Šibaila-*Merainiu* svarstydami LLKS laikraščio klausimą⁹⁹ (nutarimas, pasirašytas keturių minėtų LLKS Tarybos Prezidiumo narių dėl Visuomeninės dalies veiklos ir Sąjūdžio spaudos yra datuotas vasario 25 d.)¹⁰⁰.

3.1. *Ramovės ir Vandenyno beieškant*

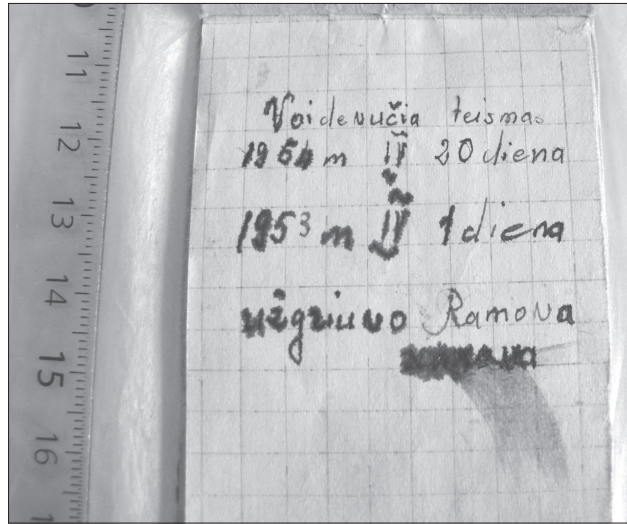
1949 m. vasario 25 d., nors paprastai tai buvo daroma priešpaskutinę arba paskutinę mėnesio dieną, Prisikėlimo apygardos

⁹⁷ A. Ramanausko b. byla // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 44618/3, t. 19, l. 252.

⁹⁸ J. Žemaičio t. protokolas // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 194.

⁹⁹ J. Žemaičio t. protokolas // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 212.

¹⁰⁰ J. Žemaičio b. byla // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 33960/3, t. 10, l. 232; plg. Laisvės kovos 1944–1953 metais..., p. 320–321.

2 pav. 1953 m. IV 1 d. užgriuvo Ramova – įrašas J. Mikniūtės užrašų knygutėje.
Saugoma ŠAM (Gedimino Petrausko nuotrauka)

štabo Ūkio skyrius atsiskaitė su *Ramovės* šeimininku, padengdamas jam išlaikymo ir maisto išlaidas, iš viso 265 rublius¹⁰¹ (minėtas pavadinimas, matyt, įvairavo – žinoma 1950 m. Prisikėlimo apygardos vadovybės dokumentų, parašytų *Romuvoje*)¹⁰².

1953 m. bunkerio po Miknių klėtimi pavadinimas *Ramova* įrašytas J. Mikniūtės-Petrėtienės užrašų knygutėje (2 pav.)¹⁰³, *Karininkų Ramove* bunkerį Atgimimo metais vadino T. Mikniūtė-Grigaliūnienė¹⁰⁴.

Su *Romuva*, arba *Ramove*, tiesiogiai susijęs *Krivis* – tai viena iš Prisikėlimo apygardos vado L. Grigonio slapyvardžių, ir *Vaidilutis*, arba *Vaidevutis* – viena iš vado adjutanto Viktoro Šniuolio slapyvardžių.

Apie 1948 m. rudenį Miknių sodyboje įkurtą Prisikėlimo apygardos štabo būstinę savo prisiminimuose pasakojo V. Šniuolis¹⁰⁵, T. Mikniūtė-Grigaliūnienė bunkerio statybos pradžią siejo su Marijos Rožančienės diena – spalio 7-ąja¹⁰⁶, o Gedimino Ilgūno duomenimis, bunkeris buvo pradėtas kasti rugsėjo 28 d.¹⁰⁷

Vieta bunkerui buvo parinkta po klėtimi – pirmuoju pastatu sodyboje, kuri 1927 m., skirstant Minaičių kaimą į vien-

¹⁰¹ Prisikėlimo apygardos štabo Ūkio skyriaus sąskaita Nr. 12 // LYA, f. K-5, ap. 9, b. 10, l. 60; 1949 m. Prisikėlimo Apygardos Vadovybės Kasos Knyga. Juodraštis // LYA, f. K-5, ap. 9, b. 10, l. 48 (už 1948 m. gruodį Ramovės šeimininkui buvo sumokėta 155 rb., 1949 m. sausį – 144 rb., 1949 m. kovą ir balandį – 550 rb. (ten pat, l. 47, 50); plg. 1952 m. vasaros pradžioje partizanams pirktas veršelis kainavo 180 rublių – S. Sajaus t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 23454/3, l. 42).

¹⁰² KTRM GEK-3015, GEK-3043, GEK-3045. Plg., 1947–1948 m. žiemą Kęstučio apygardos štabo būstinė pavadinta *Ramove* (*Gaškaitė-Zemaitienė N. Žuvusiųjų prezidentas...*, p. 123).

¹⁰³ [Mikniūtė J.] Užrašų knygutė... [nenumeruotas l.].

¹⁰⁴ Minaičiai. T. Grigaliūnienė, 1998 m.; *Ilgūnas G. Bunkeris...*, p. 9.

¹⁰⁵ Čekutis R., Žygelis D. Laisvės kryžkelės. 1949 m. Deklaracija – kelias į Atgimimą...

¹⁰⁶ Minaičiai. T. Grigaliūnienė, 1998 m.; Minaičiai, J. Mikniūtė, 2008 m.

¹⁰⁷ *Ilgūnas G. Bunkeris...*, p. 8.

3 pav. Miknių sodyba Minaičiuose (stovi – vyriausioji duktė Mikolina Mikniūtė).
Apie 1948 m., Kajetono Mikniaus nuotrauka

4 pav. Rodykle pažymėta Miknių sodyba Minaičiuose. 1949 m. topografinio žemėlapis
M 1:25 000 ištrauka (VŽI)

kiemius, įkurta 11 ha valdoje (3, 4 pav.)¹⁰⁸. Klėčiai statyti panaudota išardyta Grigaičių gyvenamojo namo dalis, kurdamasi naujoje vietoje šeima klėtyje kurį laiką gyveno, joje ir vėliau buvo viryklė, buvo galima ruošti pašarą gyvuliams. Stanis-

¹⁰⁸ Ambraziūnas S. Kėdainių apskrities Pašuvio valsčiaus Minaičių ir Dvarčių kaimų vienkiemiais išskirstymo planas, padarytas 1927 m. // LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 4/447₁.

lovas Miknius (1890–1976) iš Kalpokų kaimo Šiaulėnų parapijoje buvo vedęs Antaniną Grigaitytę (1900–1982) ir už kuriomis atėjęs į Minaičius. Šeimoje augo trys dukterys: Mikolina, Teresė ir Julijona, be gyvenamojo namo ir klėties ūkyje dar buvo tvartas ir daržinė po vienu stogu, klojimas¹⁰⁹. J. Mikniūtės knygutėje paży-

¹⁰⁹ Ilgūnas G. Bunkeris..., p. 8; Minaičiai. J. Mikniūtė, 2008, 2012, 2013 m.

mėta, kad bunkerio lubos įgriuvo 1953 m. balandžio 1 d.¹¹⁰

Tęsdami tyrimą dėmesį telkiame į faktą, jog vasario 24-ąją, tai yra diena anksčiau, nei Prisikėlimo apygardos štabo Ūkio skyrius atsiskaitė su S. Mikniumi – *Ramovės* šeimininku, kitaip *Gailučiu*, buvo apmokėtos *Vandenyno* šeimininko išlaidos – 125 rubliai „už išlaikymą“¹¹¹. Tai verčia sugrįžti prie fakto, kad partizanų vadai Radviliškio apylinkėse (remiantis M. Pranevičiūtės-*Vaivos* parodymais, Jaugėlų kaime) susitiko vasario 1-ąją, remiantis A. Ramanausku-*Vanagu*, šie neoficialūs pasitarimai truko dvi dienas¹¹², o į *Ramovę*, arba *Romuvą*, Minaičiuose, kaip rodo seserų Mikniūčių pusseserės vestuvių diena, Lietuvos partizanų vadų Susitikimo dalyviai atkeliavo vėlų vasario 6-osios vakarą¹¹³.

Pagrįsta manyti, jog Susitikimo dalyviai iš Radviliškio persikėlė į Pašušvį („tarp Baisogalos ir Radviliškio“)¹¹⁴, kurio kraštas keturiems Prisikėlimo apygardos štabo nariams buvo puikiai pažįstamas: Kazimieras Laužikas-*Rūpestis* buvo kilęs iš Čerkosų, Laurynas Mingėlas-*Džiugas* – iš Mažuolių, broliai Vytautas Šniuolis-*Ištytis* ir Viktoras Šniuolis-*Ištytis* – iš Miežaičių (1948 m. rudenį iš Dukto miško apylinkių čia persikė-

lė apygardos vadovybė). Nors oro sąlygos 1949 m. vasarį nebuvo sunkios¹¹⁵, nėra jokio pagrindo manyti, kad 1949 m. vasario Susitikimas tęsėsi miške.

Bet kuriuo metų laiku Lietuvos partizanų pasitarimai dažnai buvo rengiami ryšininkų ir partizanų rėmėjų namuose, plg.: „Paskutinis Vytauto apygardos vadų sąskrydis įvyko 1950 08 *Išny* valdose – Leokadijos Sveklytės sodyboje Gaidžių k. Vieta pasirinkta neatsitiktinai: nuo sodybos kaip ant delno matėsi visos apylinkės, be to, vargani invalidės (kurčėnybės) senutės namai nekėlė įtarimo. Sąskrydyje dalyvavo 22 partizanai“¹¹⁶, „Pas mus [Kaminskų namuose. – *Aut.*] vykdavo vadų susirinkimai, ateidavo *Faustas*-Aleksandras Grybinas, partizanų kapelionas Justinas Lelešius-*Grafas*, kuopos vadas *Kazokas*-Juozas Janulaitis <...>. Pasitarimai vykdavo gryčioj, kambaryje, lauke pastaitydavo sargybą.“¹¹⁷ Beje, Didžiosios Kovos apygarda buvo įkurta Janionių kaimo seniūno Juozo Kupčiūno namuose¹¹⁸, Tauro apygarda – Skardupių klebonijoje, pas kun. Antaną Ylių¹¹⁹, pasitarimai dėl Prisi-

¹¹⁰ [Mikniūtė J.] Užrašų knygutė... [nenumuostas l.].

¹¹¹ Prisikėlimo apygardos štabo Ūkio skyriaus sąskaita Nr. 9 // LYA, f. K-5, ap. 9, b. 10, l. 58.

¹¹² A. Ramanausko b. byla // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44648/3, t. 19, l. 249.

¹¹³ Plg., iki tol Susitikimo dalyviai keliavo ir rogėmis (A. Ramanauskas-*Vanagas* ir A. Grybinas-*Faustas* su palyda – *Dijokaitė-Kerėžienė* J. Dvasios palaužti nepajėgs..., p. 151), ir pėsčiomis (J. Žemaitis-*Ištytas* su palyda – M. Pranevičiūtės t. protokolai // LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-9402, l. 78).

¹¹⁴ J. Žemaičio t. protokolai // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 171.

¹¹⁵ Raseinių ir Dotnuvos hidrometeorologinių stočių duomenimis, vasario 14-ąją, pirmadienį, krašte nutirpo plonytė sniego danga, vidutinė oro temperatūra buvo apie +2–3 °C dieną ir 0–1 °C naktį; vasario 16-ąją, trečiadienį, naktį tvyrojo rūkas, diena buvo apsiniaukusi, nuo 8 iki 12 val. lijo (1,2 mm kritulių), vidutinė oro temperatūra dieną buvo +1,9–2,2 °C, pūtė vakarų-pietvakarių krypties 2–3 m/s vėjas (Lietuvos hidrometeorologijos tarnybos archyvo duomenys).

¹¹⁶ Aukštaitijos partizanų prisiminimai [sud. R. Kautietis]. Vilnius, 2008, p. 275.

¹¹⁷ Laisvės kovotojų prisiminimai [sud. R. Kautietis]. Vilnius, 2010, p. 601.

¹¹⁸ *Alekna V.* Didžiosios Kovos apygardos veikla Musninkų valsčiuje // Musninkai. Kernavė. Čiobiškis. Vilnius, 2005, p. 415; *Vaitkevičius V., Vaitkevičienė D.* Lietuva. 101 legendinė vieta. Vilnius, 2011, p. 296–297.

¹¹⁹ Tauro partizanų steigiamojo apygardos štabo posėdžio, įvykusio 1945 m. liepos 19 d. Skardupių klebonijoje, protokolai Nr. 1 // Laisvės kovų archyvas, t. 1. Kaunas, 1991, p. 6, 7.

kėlimo apygardos įkūrimo surengti Dijokų daržinėje Einoraičių kaime¹²⁰, Liaudiškių eigulio Petro Semelevičiaus (Samuolio) namuose¹²¹ ir t. t.

Remiantis Viktoro Šniuolio-*Ivytyčio* pasakojimu, prieš persikeldami į bunkerį po Miknių klėtimi Minaičiuose, 1949 m. vasario Susitikimo dalyviai posėdžiavo Sąjū namo kamaroje Balandiškyje, plg.: „Čia gi visa, tai sakydava Kostas [Sąjū sūnus. – *Aut.*], kad kamarō. Kamaroj tį nē langa nēr, ten kaip sugriuva viskas, tai ten būdava posėdžiai, viskas.“¹²² Anot V. Šniuolio, partizanus persikelti į Minaičius už 4 km į šiaurės vakarus nuo Balandiško privertė S. Sajaus atnešta žinia apie siautimą Gulbinų kaime prie Pašušvio, 2,5 km į pietus nuo Balandiško, plg.: „Prasidėjo tie posėdžiai toj kamaraitėj, mes nešēm sargybą ir paskui... praėjus gal porai dienų, nuo pradžios tų posėdžių, šeiminkas grįžo ir pasakė, kad gretimam kaime siautėja NKVD daliniai, pasidarė nebesaugu, ir tada mes visą tą delegaciją perkėlēm į Miknių sodybos bunkerį.“¹²³

Seserys Teresė ir Julijona Mikniūtės pasakojimą papildė prisiminimais, jog partizanus – Susitikimo dalyvius – iš Balandiško persikelti į Minaičius privertė žinia apie suimtą ryšininkę: „Ten [Balandiškyje. – *Aut.*] pirmiau jie i buva susirinkę <...> jie susirinkę, bet kadangi tē tą Sąjukę suareštava, tai tada Grigonis parsivedė visus tuos vadus čianai <...>. Nu aš nežinau, gal ne Sąjukę tada areštava, tą ryšininkę, gal kitą, bet... bet jau skaitas to Sąjū ryšia

ryšininkę. [Tą ryšininkę, kuri palaikė ryšį su ta vieta?] Je, su tai vieta. Su Balandiškiu. | Tē ne viens ryšininks eidava pas... į Balandiškį perduot žinias.“¹²⁴

Vandenyno ir *Romuvos*, arba *Ramovės*, šeiminkams Prisikėlimo apygardos vadovybės apmokėtos išlaikymo išlaidos rodo, jog 1949 m. vasarį apygardos štabo nariams ir Susitikimo dalyviams prieiglobstį suteikė dviejų sodybų, kuriose buvo įrengtos štabo būstinės, šeiminkai. Palyginimui, apie 1949–1950 m. Prisikėlimo apygardos vadovybės dokumentai fiksuoja *Romuvos* ir *Būstinės* pavadinimus (pastaroji įrengta 1949 m. gegužę), taigi dviejų būstinių modeliu Prisikėlimo apygardos vadovybė rėmėsi ir Susitikimo metu, ir jam pasibaigus¹²⁵. Dvigubai didesnė *Ramovės* išlaidų suma gali būti siejama su didesniu partizanų, arba didesniu jų čia praleistų dienų skaičiumi¹²⁶. Žinoma, neatmestina, kad abi būstinės buvo naudojamos vienu metu, tomis pačiomis Susitikimo dienomis.

V. Šniuolio-*Ivytyčio* prisiminimuose Susitikimo vietomis laikoma Sąjū sodyba Balandiškyje ir Miknių sodyba Minaičiuose, deja, nei vienu, nei kitu atveju nevartojami istoriniai partizanų būstinių pavadi-

¹²⁴ Ilgūnas G. Bunkeris..., p. 9; Minaičiai. J. Petrėtienė, 2013 m. (G. Sajutė iš Balandiško bus areštuota 1952 m. spalį, kuri kita ryšininkė buvo suimta 1949 m. vasario pradžioje, kol kas nėra nustatyta).

¹²⁵ Žr.: 1949 m. Prisikėlimo Apygardos Vadovybės Kasos Knyga. Juodraštis // LYA, f. K–5, ap. 9, b. 10, l. 51; Prisikėlimo apygardos štabo Ūkio skyriaus sąskaita Nr. 20 // LYA, f. K–5, ap. 9, b. 10, l. 70; KTRM GEK–3001, GEK–3168. Plg., žinoma, jog 1947–1948 m. žiemą Kęstučio apygardos štabas taip pat daugiausia naudojo du bunkerius – *Aušrą* ir *Ramovę* (*Gaškaitė-Žemaitienė N. Žuvusiųjų prezidentas...*, p. 123).

¹²⁶ Jei *Ramovėje* Susitikimo dalyviai buvo išlaikomi apie 14 dienų (nuo vasario 7 iki 20 d.), tai *Ramovės* ir *Vandenyno* šeiminkų patirtos išlaidos, atitinkamai 125 ir 265 rubliai, gali būti laikomos proporcingomis.

¹²⁰ Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai..., p. 564.

¹²¹ Slengiai. L. Drungienė, 2013 m.

¹²² Panevėžys. B. Sajienė, 2012 m.

¹²³ [1949 m. vasario 16 d. Deklaracija ...] (1949 m. vasario mėn. operatyvinio darbo ataskaitos šio fakto nefiksuoja).

nimai. Prisikėlimo apygardos štabo Ūkio skyriaus sąskaitų turinys: „Vandenyno šeimininkui už išlaikymą“, „Ramovės šeimininkui už išlaikymą ir maistą...“ rodo, kad *Vandenynas* ir *Ramovė* turi išlaikymą teikiančius šeimininkus, tačiau neatskleidžia, kokios tos būstinės, kaip įrengtos, koks jų santykis su sodybų gyventojais ir erdve. Apskritai tikriniai apygardų ir rinktinių štabo būstinių¹²⁷, ryšių punktų¹²⁸, partizanų rėmėjų sodybų¹²⁹, miško stovyklų¹³⁰ pavadinimai – netyrinėtas reiškinys. Vida Kazlauskienė nurodo, jog tardomas Albertas Stoškus-*Dainotas* Sąjū sodybą Balandiškyje pavadino *Amerika*¹³¹, tačiau tokių duomenų A. Stoškaus baudžiamojoje byloje nerasta¹³².

2013 m. kovą į klausimą, ar negirdėtas *Vandenyno* pavadinimas, ryšininkė K. Butkuvienė-*Kaziukas* atsakė, jog tiksli *Vandenyno* vieta jai nežinoma, tačiau partizaninio karo metais pavadinimas girdėtas apie Pašušvį ar Grinkiškį. Mintį ryšininkė tęsė pasakodama apie tai, kaip vykdydama Lietuvos Žaliosios rinktinės vado Petro Masilaičio-*Virpšos* užduotį 1948 m. gruodį rogėmis iš gimtojo Žybartų kaimo Rozalimo apylinkėse jį į Balandiškį (apie 30 km atstumas) nugabeno spausdinimo mašinėlės detales ir dokumentus:

¹²⁷ Plg. Tauro apygardoje *Seklyčia, Krištolo rūmai, Akacija, Pelių karalystė* (Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998 [sud. I. Ignatavičius]. Vilnius, 1999, p. 365–366).

¹²⁸ Plg.: *Darželis, Švogerinė, Plyšys* (Gaškaitė N. *Pasipriešinimo istorija...*, p. 60).

¹²⁹ Plg.: *Piktoji uošvienė, Bezdalė, Snaudalis* (Šeduva. K. Butkuvienė, 2013 m.).

¹³⁰ Plg.: *Baltieji rūmai* (Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai..., p. 97).

¹³¹ *Povilaitytė-Kazlauskienė V. Sajai. Balandiškis – svarbiausia apylinkės sodyba // Grinkiškio kraštas. Radviliškis, 2011, p. 187.*

¹³² A. Stoškaus b. byla // LYA, f. K–I, ap. 58, b. 26510/3.

Jis [Vandenynas. – Aut.] jau kažkur ten apie Pašušvį, gal Grinkiškį, tenai kažkur. Nes toliau, ne arti. Matot, į Minaičius man teka, kaip jau ruošė tą visą medžiagą, tai buvo kažko tai iškviatę <...>. [Kokiom Jūs aplinkybėmėjote, dėl ryšioėjote tenai, į Pašušvį, į Minaičius?] Į Minaičius – taip, dėl ryšio ašėjau. Reikėja... vienu žodžiu iškviatę, kad aš ateičiau. Ir... ten dėl rašomosios mašinėlės, kažkokių tai detalių trūko, tempiau aš ten šriftą, ar ką ten, nebeprisimenu, ir... ir tokius rankraščius ten reikėja man perduot. [Ir Jūs nuėjot, ir ką Jūs radot?] Į pačius Minaičius nenuėjau, aš nuėjau į Balandiškius. Ten, kur antra ta sodyba yra, teka Jum ten būt? Nu, tai va, ten pas tuos Sąjus nuėjau. Tiesiog pas Sąjus! Nuvažiavau su arkliu, išdidi mergaitė, ieškodama ką tai pirkt. [Ir...] Nu nieko. Nuėjau, pasisakiau, ko man reikia. [Koks buvo slaptažodis?] Slaptažodis buvo ten ne tas tikras, bet... kur čia... klausiau, kur čia gyvena panelė Genutė, kuri mezga raštuotus megztinius. [Ir...] Nu, ir ta Genutė prisistatė, kad aš būsiu, tik mano, sako, ne tokie jau įdomūs tie raštai. Paprasti, kuklūs (cha cha cha). Nu, ir ką gi daugiau? Žinojau, ką atsakys.¹³³

K. Butkuvienės pasakojimas – įsidėmėtinas. Pirmiausia jis liudija per Balandiškį nustatytą ryšį tarp Lietuvos Žaliosios rinktinės vadovybės ir, pagrįstai galima manyti, Prisikėlimo apygardos štabo. Ryšininkė įvykius mena tuo pačiu metu vykusių Juozo Rudžionio-*Čemberleno* išdavysčių fone, tad 1948 m. gruodis laikytinas patikima ir Susitikimo vietų tyrimui reikšminga įvykių Balandiškyje data¹³⁴.

Tęsiant pasakojimą apie Sąjū sodybą partizaninio karo metais, prieštaravimas kyla žinant, jog 1952 m. spalį tardomas

¹³³ Radviliškis. K. Butkuvienė, 2013 m.

¹³⁴ Beje, P. Masilaičio-*Virpšos* vadovaujamo rinktinės štabo nariai išduoti žuvo 1949 m. sausį (Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai..., p. 98).

areštuotas S. Sajus ir jo duktė G. Sajutė tvirtino partizanus *Liutaurą, Daktarą* ir *Vėją* pirmą kartą sutikę 1949 m. rugpjūtį ar rugsėjį. Bunkeris daržinėje, jų teigimu, buvo įrengtas 1949 m. rudenį¹³⁵. Tokius pačius parodymus 1953 m. kovą davė su-laikytas partizanas V. Šniuolis-*Įtytytis*¹³⁶.

Šioje vietoje dėmesį atkreipia faktas, jog S. Sajus ir G. Sajutė tardymo proto-koluose Viktorą Šniuolį vadina išimtinai *Vaidilučiu*¹³⁷, t. y. slapyvarde, kylančia iš to paties laikotarpio, kai Minaičiuose buvo įkurta *Romuva (Vaidevučio* slapyvarde 1954 m. V. Šniuolis pavadintas ir J. Mi-kniūtės užrašų knygutėje)¹³⁸.

Vien tai, kad tardymų metu S. Sajus duoda prieštarigus parodymus apie pažintį su partizanais ir bunkerio statybą (pirmą kartą tardomas S. Sajus nurodė 1951 m.)¹³⁹, verčia šiuos duomenis laikyti nepatikimais. Juo labiau kad jau 1945 m. dvi savaites pas Sajus slapstėsi Eufrozina Buivytė-Brazauskienė, Sąjū kaimynės Onos Buivytės-Pranckuvienės sesuo, iš Paberžių kilusių partizanų Antano Bra-zausko-*Žaibo*, Vaclovo Brazausko-*Vairo* ir Onutės Brazauskaitės-*Vaikučio* motina¹⁴⁰. Nuo maždaug 1948 m. Sajai globojo Ireną Pakutinskaitę – partizanų Juozo Mingėlo-*Vilko*, Aleksandro Mingėlo-*Kęstučio*, Lau-ryno Mingėlo-*Džiugo* ir Monikos Mingė-laitės-*Gražinos* dukterėčią¹⁴¹.

¹³⁵ S. Sajaus t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 23454/3, l. 30, 49; G. Sajutės t. protokolas // Ten pat, l. 84–85.

¹³⁶ V. Šniuolio t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 28600/3, t. 1, l. 31.

¹³⁷ S. Sajaus t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 23454/3, l. 30, 34; G. Sajutės t. protokolas // Ten pat, l. 89, 90.

¹³⁸ [Mikniūtė J.] Užrašų knygutė... [nenumuotas l.].

¹³⁹ S. Sajaus t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 23454/3, l. 25.

¹⁴⁰ Kaunas. J. Brazauskaitė, 2013 m.

¹⁴¹ Panevėžys. I. Čiumakova, 2010 m.

Atskiro tyrimo reikalauja S. Sajaus bičiulystė su Juozu Juozaičiu iš Minaičių viensėdžio (Kalančių) prie kelio į Pašu-švį. S. Sajus ir J. Juozaitis ne kartą tarėsi dėl paramos partizanams, padėjo vienas kitam¹⁴². Iki 1951 m. spalio Juozaičių namuose veikė partizanų ryšių punktas, kuriuo naudojosi broliai Antanas (žuvo 1949 m. sausį) ir Vaclovas Brazauskai (žuvo 1949 m. kovą)¹⁴³, lankėsi Vyriausiosios vadovybės ryšininkė, tolimesnė šeimi-ninkės giminaitė, ne kartą straipsnyje jau minėta M. Pranevičiūtė-*Vaiva*¹⁴⁴. Be to, 1948 m. Juozaičiai iš savo namuose atidarė pradžios mokyklą ir priėmė gyventi mokytoją E. Čekaitę, remiantis V. Šniuolio-*Įtytyčio* parodymais – Prisikėlimo apygardos vado L. Grigonio-*Užpalio* ryšininkę *Švieselę* (var. *Liepsnelę*)¹⁴⁵.

Šioje vietoje minėtina ir artima S. Sa-jaus draugystė su Gegeckais iš Radviliškio apylinkių, spėjama, partizanų rėmėjais ir ryšininkais iš Dvarčių arba Daujočių kai-mo, kurie vertėsi smulkia prekyba ir važinėjo iš vienos sodybos į kitą¹⁴⁶.

Sunku tiksliai pasakyti, kodėl E. Bra-zauskienei anuomet įsiminė Sąjū žodžiai, jog priešas pas juos neis („Sajai nebijojo, ai, – sako, – pas mus neis!“). Stanislovo Sajaus (1895–1965) būta iš Pliuškių kai-mo kilusio Lietuvos savanorio, kuris už dalyvavimą Nepriklausomybės kovose gavo 11,8 ha išparceliuoto Pašuvio dvaro žemės ir 1924 m. persikėlė gyventi į Ba-landiškį¹⁴⁷. S. Sajus ir Elžbieta Jaraminai-

¹⁴² Radviliškis. A. Juozaitis, 2013 m.

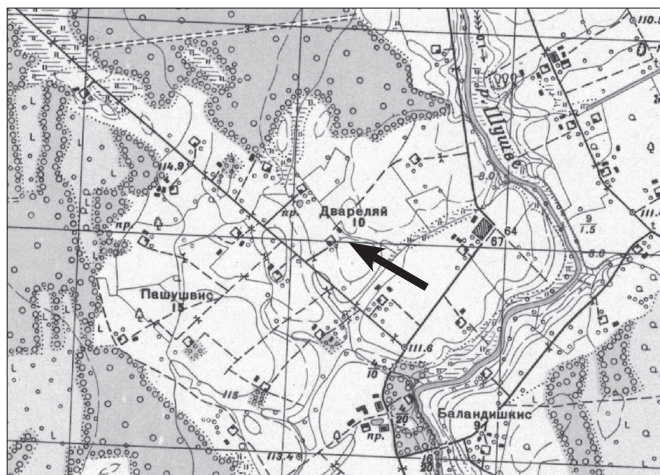
¹⁴³ Pašuvys. O. Mickienė, 2012 m.

¹⁴⁴ Radviliškis. A. Juozaitis, 2013 m.

¹⁴⁵ V. Šniuolio t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 28600/3, t. 1, l. 36–38.

¹⁴⁶ Panevėžys. B. Sajienė, 2012 m.

¹⁴⁷ *Boleckis E.* Pašuvio dvaro su [Nokšių] palivar-kais, Pašuvio val., Kėdainių apskr., buv. nuosavybėje

5 pav. Rodykle pažymėta Sajų sodyba Balandiškyje. 1949 m. topografinio žemėlapis M 1:25 000 ištrauka (VŽI)

tė-Sajienė (1887 arba 1890–1979), kuriai ši santuoka buvo antroji, vertėsi sunkiai, šeimoje augo keturi vaikai, dukterys Stanislava ir Genovaitė, sūnūs Vytautas ir Konstantinas (5, 6 pav.). Ilgainiui ūkis sustiprėjo, buvo pastatytas tvartas su daržine po vienu stogu, klojimas, rūsys, pasodintas sodas (viena jo dalis iššalo). Kalve naudotasi bendrai su kaimynais Pranckais, pirtimi – su Mandravickais. Buvo laikomos šešios karvės, du arkliai, avių, kiaušinių, vištų¹⁴⁸. Padėtį iš esmės pakeitė kolektyvizacija – į „Šušvės“ kolūkį S. Sajus, kitaip *Vaiskutis*, arba *Vaisgutis*, E. Sajienė ir su tėvais gyvenusi G. Sajutė buvo priversti įstoti 1950 m. rugsėjį¹⁴⁹.

Atgimimo metais Prisikėlimo apygardos štabo būstinės įkūrimą Balandiškio kaime V. Šniuolis-*Vytvytis* ir S. Sajutė-Kemžurienė nukėlė į 1948 m. ir teigė, kad čia buvo leidžiamas apygardos laikraštis

6 pav. Sajų sodybos kieme.

Su valdišku automobiliu iš Radviliškio atvykęs sūnus Vytautas, tolimiausiame plane – duktė Genovaitė ir Stanislovas Sajus. Pirmasis dešinėje – sūnus Konstantinas. Matyti ūkinio pastato, kuriame buvo įrengtas partizanų bunkeris, stogas. Apie 1948 m., nežinomo autoriaus nuotrauka

Puzino Česlovo parceliacijos planas, suskaidytas 1923 // LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 4/445; S. Sajaus t. protokolas // LYA, f. K-1, ap. 58, b. 23454/3, l. 20.

¹⁴⁸ Panevėžys. B. Sajienė, 2012 m.

¹⁴⁹ Povilaitytė-Kazlauskienė V. Sajai..., p. 189.

„Prisikėlimo ugnis“¹⁵⁰. Bbelieka pridurti, kad, remiantis V. Šniuolio-*Vytvyčio* tardymo parodymais, nuo 1949 m. spalio iki 1950 m. sausio Sąjū sodyboje buvo LLKS Visuomeninės dalies štabo, vadovaujamo J. Šibailos-*Merainio*, būstinė, leistas LLKS laikraštis „Prie rymančio Rūpintojėlio“¹⁵¹. 1950–1951 m. žiemą bunkeris Sąjū sodyboje buvo vadinamas Povilo Lukšio rinktinės štabo būstine¹⁵².

Neatmestina, kad tarp Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio ir Sąjū sodybos Balandiškyje yra papildoma gija – panašiai skambantys pavadinimai *Sąjūdis* ir *Sąjine*¹⁵³. Tikslaus atsakymo niekada nesužinosime, tačiau šis ryšys partizanų vadams galėjo atrodyti kaip dar viena, ypatinga galimybė palikti pėdsaką, slaptą pranešimą laisvos Lietuvos gyventojams, kitaip tariant, išsaugoti istorinių 1949 m. vasario įvykių atminimą.

Tikslią Balandiško bunkerio datą padės nustatyti Sąjū sodyboje paslėpto partizanų archyvo dokumentai, pakartotiniai čia buvusio bunkerio archeologiniai tyrimai ir jo medinių konstrukcijų datavimas dendrochronologiniu metodu. Kol tai nepadaryta, privalu pabrėžti, kad Atgimimo metais įtvirtintas Balandiško ir Minaičių tarpusavio ryšys kyla iš partizaninio karo laikotarpio. Antai tuo metu Pašušvio vaikai buvo įsitikinę, kad „nuo Sąjū iki Minaičių

buvo tunelis padarytas“¹⁵⁴. A. Valeikienė-*Žebenksťelė* tvirtina, jog Kęstučio apygardos partizanai, lydėję ir saugoję 1949 m. vasario Susitikimo dalyvius, Balandiški vadino pirmuoju iš trijų Minaičių apsaugos žiedų¹⁵⁵. 1950 m. sausį Gulbinų kaime liepsnojant Zigmo Zakarkos sodybai (ten daržinėje būta bunkerio), Miknių sodyboje besislapstantys partizanai nuogąstavo, kad dega Sąjū sodyba ir šeiminkams sakė: „Jeigu išvažiuoste pro tą [Balandiško. – *Aut.*] miškelį, saka, jeigu pamatyste sudegusius [Sąjū pastatus. – *Aut.*], tai tē m ū s ū slėptuvė buvo.“¹⁵⁶

Apibendrinimas ir išvados

1949 m. visos Lietuvos partizanų vadų Susitikimo istorinė literatūra negausi, teiginiai pasikartojantys, ne visuomet pagrįsti. Tai patvirtina, jog Susitikimo eigos, datų ir vietų rekonstrukcija – nepaprastai sunki užduotis. Ieškodami atsakymų į klausimus straipsnio autoriai siekė prieštaringų arba tikslumo stokojančių duomenų dermės, neatmeta klaidų nurodant įvykių datas ir vietas, veikiančius asmenis galimybės, kuri galėjo turėti įtakos šio tyrimo išvados.

Apie 1949 m. vasario Susitikimo datą daugiausia duomenų 1950 m. A. Ramanausko-*Vanago* Pietų Lietuvos srities štabo darbo aprašymo juodraštyje ir 1953 m. J. Žemaičio-*Vytauto* tardymo protokoluose.

¹⁵⁰ [S. Kemzūrienės prisiminimai...]; plg. Čekutis R., Žygelis D. Laisvės kryžkelės. 1949 m. Deklaracija – kelias į Atgimimą...

¹⁵¹ V. Šniuolio t. protokolai // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 28600/3, t. 1, l. 31, 121, 122 (J. Šibaila į Balandiškį sugrįš ir vėliau, Dieduko slapyvardė jį prisimins S. Sąjutė-Kemzūrienė – Legečiai, Pašušvys. S. Kemzūrienė, 2009 m.).

¹⁵² A. Stoškaus t. protokolai // LYA, f. K–1, ap. 58, b. 26510/3, t. 1, l. 58.

¹⁵³ Dėl pavardės *Sąjus* kilmės žr. Lietuvių pavardžių žodynas, t. 2. Vilnius, 1989, p. 658.

¹⁵⁴ *Mes tai tikėjom tada, žinai, kai užaugi nebetiki* (Vilnius. V. Kazlauskienė, 2013 m.).

¹⁵⁵ Panevėžys. A. Valeikienė, 2013 m. Šiuo ir kitais atvejais pažymėtina, kad pasirengimo, organizaciniai Susitikimo klausimai reikalauja kritinio požiūrio ir nepaprastai kruopščios analizės, kuriai, straipsnio autorių nuomone, rašytiniai duomenys, pavieniai daiktai, ryšinių ir rėmėjų prisiminimai teikia tvirtą pagrindą.

¹⁵⁶ Minaičiai. J. Petrėtienė, 2008 m. (išretinta autorių).

Jie prieštaringi, skirtingai nurodo Susitikimo pradžią ir trukmę: remiantis J. Žemaičiu, Susitikimas prasidėjo vasario 1 d., arba naktį iš vasario 1 į 2-ąją, truko 20 dienų; Pietų ir Vakarų Lietuvos atstovai išskelavo vasario 22 d.

Remiantis A. Ramanausku, jis, A. Grybinas-*Faustas* ir V. Gužas-*Kardas* su J. Žemaičiu-*Vytautu* susitiko vasario 6 d., posėdžiavo iki 18 d., paskui iki vasario 20 d. tvarkė dokumentus ir tos pačios dienos vakarą atsisveikino. Pagrįsta manyti, kad prieštaringi duomenys apie Susitikimo pradžią ir trukmę gali būti susiję su konspiracija, kurios laikytis Lietuvos partizanų vadai susitarė Susitikimo metu. Per tardymą apie tai kalbėjo LLKS Tarybos Prezidiumo pirminkas J. Žemaitis-*Vytautas*.

1949 m. vasario 6-osios vakaras – nustatyta tiksli partizanų vadų Susitikimo dalyvių pasirodymo diena Prisikėlimo apygardos štabo būstinėje Miknių sodyboje, Minaičiuose, verčia remtis J. Žemaičio-*Vytauto* parodymais ir Susitikimo pradžia laikyti vasario 1 d. arba naktį iš vasario 1 į 2-ąją.

M. Pranevičiūtės-*Vaivos* tardymo protokoluose įvardyta Susitikimo vieta Jaugėlų kaime iš esmės atitinka A. Ramanausko-*Vanago* ir J. Žemaičio-*Vytauto* nurodytą atstumą iki Radviliškio, tačiau sodybos šeimininko Kemeklio istoriškumo iki šiol nepatvirtino nei rašytiniai, nei žodinės istorijos duomenys.

Palikę Radviliškio apylinkes Susitikimo dalyviai persikėlė į Pašušvį – šį kraštą puikiai pažinojo keturi Prisikėlimo apygardos štabo nariai, 1948 m. rudenį čia buvo įkurtos dvi apygardos vadovybės būstinės: *Vandenynas* ir *Ramovė*, arba *Romuva*. Jų šeimininkams Prisikėlimo apygardos štabo Ūkio skyrius 1949 m. vasario 24 ir

25 d. apmokėjo partizanų išlaikymo išlaidas, atitinkamai 125 ir 265 rublius. Dvigubai didesnė *Ramovės* išlaidų suma gali būti siejama su didesniu partizanų skaičiumi arba didesniu jų čia praleistų dienų skaičiumi. Neatmestina, kad abi būstinės Susitikimo dalyvių ir juos saugojusių partizanų galėjo būti naudojamos vienu metu.

Ramovės, arba *Romuvos*, sutapatinimą su Miknių sodyba Minaičiuose pagrindžia 1953 m. įrašas J. Mikniūtės užrašų knygutėje ir T. Mikniūtės prisiminimai. Tai suvirtina Prisikėlimo apygardos vado adjutanto V. Šniuolio-*Ivytyčio* pasakojimus (T. Mikniūtės prisiminimai patvirtina, kad V. Šniuolis buvo istorinių įvykių Minaičiuose liudytojas), kurie partizaninio karo istorinėje literatūroje buvo ir iki šiol yra vertinami prieštaringai.

Remiantis V. Šniuolio-*Ivytyčio* pasakojimu, kuris formavosi Atgimimo metais, iki 50-ųjų Deklaracijos pasirašymo metinių, prieš persikeldami į Minaičius, Susitikimo dalyviai posėdžiavo Sajų namų kamaroje. Į Minaičius persikelti privertė siautimas Gulbinų kaime. Remiantis seserų T. ir J. Mikniūčių prisiminimais, L. Grigonis-*Užpalis* Susitikimo dalyvius iš Balandiškio į Minaičius atvedė vėlų vasario 6-osios, sekmadienio, vakarą po to, kai buvo sulaikyta „Balandiškio ryšininkė“.

Ryšys tarp *Vandenyno*, antrosios Prisikėlimo apygardos štabo būstinės 1948–1949 m. žiemą, ir Sajų sodybos Balandiškyje – menamas. Jį remia Lietuvos Žaliosios rinktinės ryšininkės K. Butkuvienės-*Kaziuko* prisiminimai ir apie 1948 m. rudenį kilęs, Atgimimo metais įtvirtintas vaizdinys, jog Balandiškis ir Minaičiai esančios dvi vieno partizaninio karo metų komplekso dalys. Netiesiogiai tą patvirtina duomenys, jog 1949–1952 m. Sajų

sodyboje yra buvęs LLKS Visuomeninės dalies ir Prisikėlimo apygardos Povilo Lukšio rinktinės štabo bunkeris. Ieškant *Vandenyno* Pašušvio krašte ir Balandiškyje reikia tęsti visapusiškus istorinius (rašytinių duomenų ir žodinės istorijos), archeologinius tyrimus, pradėti Sąjū sodyboje paslėpto partizanų archyvo paieškas, atlikti pakartotinius ten buvusio bunkerio tyrimus ir jo medinės konstrukcijas datuoti dendrochronologiniu metodu.

Kad ir kokie būtų planuojamų tyrimų rezultatai, griūvantys Sąjū namai, sodyba – vienintelis tokios rūšies valstybės saugomas partizaninio karo metų paminklas – turi būti išsaugotas kaip laisvės kovos, kurioje dalyvavo partizanai, ryšininkai, rėmėjai ir jų šeimų nariai, simbolis. XX a. Lietuvos valstybingumo istorijoje Balandiškis neatsiejamas nuo Lietuvos

Laisvės Kovos Sąjūdžio ir 1949 m. vasario 16-osios Deklaracijos.

Padėka

Esame dėkingi Laisvės kovos dalyviams, kurie atvėrė savo namų duris ir širdis, dalijosi prisiminimais, tiesė mūsų tyrimo kelius.

Už pagalbą rengiant šį straipsnį nuoširdžiai dėkojame: Laimonui Abariui, Dariui Juodžiui, Romui Kauniečiui, Dariui Kari-nauskui, Vidai Kazlauskienei, Mantui Lapeikai, Birutei Lukošiučiai, Aurelijai Malinauskaitei, Žilvinui Montvydui, Gediminui Petrauskui, Julijonai Petrėtėienei, Rokui Sinkevičiui, Algimantui Stalilioniui, Laimai Šlekienei, dr. Daivai Vaitkevičienei, doc. Vaciiui Vaivada, Ingridai Vėgelytei, visiems, kurie padėjo po kruopelę rinkti Laisvės kovos istoriją ir ją į a m ž i n t i.

SANTRUMPOS

b. byla – baudžiamoji byla
t. protokolas – tardymo protokolas
BEA – Kompleksinės Balandiško ekspedicijos archyvas
DEA – Daugėliškių miško bunkerio ekspedicijos archyvas
KTRM – Rezistencijos ir tremties muziejus (Kauno miesto muziejaus padalinys)
LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
LGGRTC – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras
LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas

LLKS – Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis
LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
LPKT – Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga
RK – R. Kauniečio Laisvės kovų archyvo fototeka
ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus, Naujausios istorijos sektoriaus rinkiniai
ŠBA – Šiaulėnų Šv. Onos bažnyčios parapijos archyvas
VŽI – Valstybinio žemėtvarkos instituto archyvas

PATEIKĖJAI

P. Molupių k., Raseinių r. – Albinas Kęstutis BERSĖNAS (ryšininkas *Stirniukas*), Juozo, 83 m., vietinis. U. A. Čepulytė, G. Petrauskas, D. ir V. Vaitkevičiai 2011 m. kovo 6 d. // DEA.

P. Šeduva. – Ona Grigaliūnaitė-BARTULIENĖ (ryšininkė *Tulpė*), Jono, 85 m., kilusi iš Liaudiškių

k., Radviliškio r. U. D. ir V. Vaitkevičiai 2013 m. balandžio 6 d. // BEA.

P. Kaunas. – Jadvyga BRAZAUSKAITĖ (ryšininkė, partizanė *Jurgutis*), Vlado, 86 m., kilusi iš Paberžių k., Radviliškio r. U. A. Čepulytė, M. Lapeika ir V. Vaitkevičius 2013 m. balandžio 5 d. // BEA.

P. Radviliškis. – Kazimiera Laučiūtė-BUTKUVIENĖ (ryšininė *Kaziukas*), Motiejaus, 88 m., kilusi iš Žybartų k., Radviliškio r. U. A. Čepulytė, A. Kazimieraitytė, Ž. Montvydas, G. Petrauskas ir V. Vaitkevičius 2013 m. kovo 22 d. // BEA.

P. Panevėžys. – Irena Pakutinskaitė-ČIUMAKOVA, Onos, 70 m., kilusi iš Radviliškio, d. gyvenanti Rostovo srityje, Morozovskij rajone, Čekalovo kaime. U. R. Kaunietis 2010 m. rugpjūčio 2 d. // BEA.

P. Slengiai, Klaipėdos r. – Liuda Semelevičiūtė (Samuolytė)-DRUNGIENĖ (ryšininė *Ramunė*), Petro, 88 m., kilusi iš Augmenų k., Radviliškio r. U. A. Čepulytė, M. Lapeika ir V. Vaitkevičius 2013 m. birželio 7 d. // BEA.

P. Minaičių k., Radviliškio r. – Teresė Mikniūtė-GRIGALIŪNIENĖ, Stanislovo, 74 m., vietinė. U. V. Kablys 1998 m. gruodžio 23 d. // Minaičių pagrindinės mokyklos muziejus.

P. Radviliškis. – Algirdas JUOZAITIS, Juozo, 76 m., kilęs iš Kalančių (Minaičių viensėdžio), Radviliškio r. U. A. Čepulytė, A. Kazimieraitytė, Ž. Montvydas, V. Vaitkevičius, 2013 m. rugpjūčio 27 d. // BEA.

P. Vilnius. – Vida Povilaitytė-KAZLAUSKIENĖ, Antano, 77 m., kilusi iš Kauno, 1944–1955 m. gyvenusi Pašušvyje. U. A. Čepulytė, M. Lapeika ir V. Vaitkevičius 2013 m. kovo 14 d. // BEA.

P. Legečių k., Radviliškio r. – Stanislaiva Sajutė-KEMZŪRIENĖ, Stanislovo, 87 m., kilusi iš Pliuskių k. U. V. Kazlauskienė 2009 m. liepos 15 d. // V. Kazlauskienės asm. archyvas.

P. Pašušvio k., Radviliškio r. – Stanislaiva Sajutė-KEMZŪRIENĖ, Stanislovo, 87 m., kilusi iš Pliuskių k. U. V. Kazlauskienė 2009 m. liepos 19 d. // V. Kazlauskienės asm. archyvas.

P. Pašušvio k., Radviliškio r. – Ona Čekaitė-MICKIENĖ (ryšininė *Švieselė*), Antano, 86 m., kilusi iš Dauderių k., Radviliškio r., U. A. Kazimieraitytė, M. Lapeika, Ž. Montvydas, K. Navickas ir V. Vaitkevičius 2012 m. rugpjūčio 24 d. // BEA.

P. Minaičių k., Radviliškio r. – Julijona Mikniūtė-PETRĖTIENĖ, Stanislovo, 74 m., vietinė. U. V. Vaitkevičius 2008 m. vasario 4 d. // BEA.

P. Minaičių k., Radviliškio r. – Julijona Mikniūtė-PETRĖTIENĖ, Stanislovo, 78 m., vietinė. U. V. Vaitkevičius 2012 m. kovo 1 d. // BEA.

P. Minaičių k., Radviliškio r. – Julijona Mikniūtė-PETRĖTIENĖ, Stanislovo, 79 m., vietinė. U. A. Čepulytė ir V. Vaitkevičius 2013 m. kovo 15 d. // BEA.

P. Jūrmala. – Leonora Grigalavičiūtė-RUBINĖ (ryšininė *Vida*), Petro, 90 m., kilusi iš Aukštašlynio k., Raseinių r. U. A. Čepulytė, M. Lapeika ir V. Vaitkevičius 2013 m. birželio 6 d. // BEA.

P. Panevėžys. – Bronislava Šarkaitė-SAJIENĖ, Jurgio, 80 m., kilusi iš Skėmių k. U. V. Vaitkevičius 2012 m. spalio 1 d. // BEA.

P. Jaugėlių k. (Vilkduobės vs.), Radviliškio r. – Anelė Senulytė-ŠUMINIENĖ, 69 m., kilusi iš Velžių k., Radviliškio r. U. A. Čepulytė, G. Petrauskas ir V. Vaitkevičius 2011 m. gegužės 13 d. // BEA.

P. Panevėžys. – Antanina Jasiulytė-VALEIKIENĖ (ryšininė *Žebenksėlė*), Juozo, 83 m., kilusi iš Užuoamedžio k., Raseinių r. U. A. Čepulytė, R. Kaunietis, M. Lapeika ir V. Vaitkevičius 2013 m. gegužės 23 d. // BEA.

P. Ožkinių k., Vilniaus r. – Rožė Jankevičiūtė-ŽALNIERIŪNIENĖ (ryšininė *Migla*), Povilo, 90 m., kilusi iš Girvalakio k., Kupiškio r. U. A. Čepulytė, Ž. Montvydas ir V. Vaitkevičius 2013 m. birželio 17 d. // BEA.

ON THE LITHUANIAN PARTISANS' COMMANDER MEETING 1949. DISCOVERY OF DATE AND PLACE

Aistė Čepulytė, Vykintas Vaitkevičius

S u m m a r y

The article focuses on the Lithuanian Partisans' Commander Meeting in 1949. As a result of the Meeting, the Movement of the Struggle for Freedom of Lithuania was established, the statute and programme of the Movement were confirmed, the political declaration and several other documents were signed. Despite the fact the Meeting is the key

point in the history of the Partisan War in Lithuania in 1944–1953 all the circumstances in which eight Lithuanian partisans' commanders and their escort were gathered, both the date and place of the Meeting are under discussion so far.

According to Jonas Žemaitis' (codename *Ilytautas*) investigation protocols written in 1953, the

Lithuanian Partisans' Commander Meeting started at 1 February 1949 and lasted for 20 days. The representatives of South and Western Lithuania departed at 22 February.

According to the report written by Adolfas Ramanauskas (codename *Vanagas*) in the 1950, the Meeting started at 6 February (A. Ramanauskas, accompanied by Aleksandras Grybinas, codename *Faustas*, and Vytautas Gužas, codename *Kardas*, met J. Žemaitis); commanders were in session up to the 18th, still they managed documents until 20 February and departed soon after the end. The contrasting data considering the beginning and duration of the Meeting might be a result of conspiracy which was agreed upon to keep by commanders themselves. J. Žemaitis, the chairman of the Presidium of the Council of the Movement of the Struggle for Freedom of Lithuania, mentioned this fact in the course of inquiry fulfilled by soviet investigators.

Lithuanian partisans' commanders came to the bunker of the headquarter of the Prisikėlimas unit located in Stanislovas Miknys' farmstead in the Minaičiai village, Radviliškis district, in the evening of 6 February 1949. The latter newly established data supports J. Žemaitis' evidence concerning the beginning of the Meeting on 1 February. According to the partisans' liaison Marija Pranevičiūtė (codename *Vaiva*) investigation protocol, it took place in the Jaugėlai village nearby Radviliškis, although not a single fact shows that the owner of the farmstead Kemeklis mentioned by M. Pranevičiūtė was a historical person and not a fiction.

Soon after, the commanders left the environs of Radviliškis and turned to Pašušvys, the land well known by four members of the headquarter of the Prisikėlimas unit. In the autumn of 1948, two bun-

kers, called *Vandenynas* and *Ramovė*, of the headquarter of the Prisikėlimas unit were established there. Managers of the Prisikėlimas unit covered the expenses related to staying of partisans during February 1949 to the owners of both bunkers *Vandenynas* and *Ramovė* (respectively 125 and 265 roubles). The proportion of expenses may reflect the different numbers of partisans or of days spent there.

The identification of the bunker called *Ramovė* as well as its location in S. Miknius' farmstead in Minaičiai is based on the adequate record made by S. Miknius' daughter Julijona Mikniūtė in 1953. The fact was verified by her sister Teresė Mikniūtė-Grigaliūnienė in the 1990s.

According to partisan Viktoras Šniuolis (codename *Itytytis*), a member of the then headquarter of the Prisikėlimas unit, a witness of the Lithuanian Partisan Commanders' Meeting, before moving to the Minaičiai site the commanders had been in a session in the dwelling house of Stanislovas Sajus in the Balandiškis village, Radviliškis district.

The connection between the bunker called *Vandenynas*, the second bunker of the Prisikėlimas unit headquarter during the winter of 1948–1949, and S. Sajus' farmstead in Balandiškis is hypothetic. The presumption is based on the narration by the partisans' liaison Kazimiera Laučiūtė-Butkuvienė (codename *Kaziukas*) and the constant opinion prevalent among the locals then and now that both sites, Balandiškis and Minaičiai, are parts of the same administrative and territorial complex of the Partisan War.

The search of the *Vandenynas* in the surroundings of Pašušvys and the examination of its' hypothetic location in Balandiškis should be continued in the near future in all possible ways.

Įteikta 2013 06 27

Parengta skelbti 2013 09 09